

Mielikuvia huutolaisuudesta. Koettu sijoituslapsuus muistamisen prosesseissa

Abstrakti

Tässä artikkelissa tutkin 1920–1930-luvulla suomalaisella maaseudulla eläneiden huutolaislasten ylisukupolvisia kokemuksia. Aineistona on kaksi muistitietohaastattelua ja haastateltavien perhevalokuvia. Pohdin huutolaisjärjestelmän seurauksia sijoituslapsuuden historiassa sekä valokuvan ja muistitiedon välistä vuorovaikutusta muistitietohaastattelussa. Tarkastelen aihetta kokemushistorian näkökulmasta hyödyntäen mikrohistorian lähilukua. Tutkimus valottaa sijoituslasten arkea ja kokemuksia köyhyydestä sekä niiden 2020-luvulle saakka välittyneitä vaikutuksia. Artikkelissa osoitan, miten mielikuvitus, lapsuudenusko, koulutus ja sosiaaliset verkostot ovat tuoneet lapselle turvaa. Jälkipolville huutolaislapsuus on näyttäytynyt puhumattomuutena, häpeän ja alemmuuden tunteina ja saavutetun materian arvostuksena. Toisaalta myös hyviä asioita on periytynyt, kuten usko tulevaan ja huumori arjen keventäjänä. Valokuvat muistoesineinä rakensivat yhteyttä sekä henkilökohtaiseen minään että edeltäviin sukupolviin ja mahdollistivat menneisyyden lapsuuden kokemustilan pohtimisen eri tavalla kuin muisti. Tutkimusprosessi tarjosi haastateltaville tilaisuuden tarkastella suvun vaiheita osana huutolaisuuden kulttuurista narratiivia.

Isäni ja hänen viisi sisarustaan joutuivat 1930-luvun alussa tilanteeseen, jossa heidät kaikki sijoitettiin sen aikaisina huutolaisina useisiin eri paikkoihin Oulaisissa Pohjois-Pohjanmaalla. [...] Näiden kuuden sisaruksen elämän tarinat ovat aivan toisenlaisia kuin mitä julkisuudessa huutolaisten kurjista kohtaloista kirjoitetaan. Kaikki selvisivät ns. hyvään elämään, hankkivat kohtuulliset ammatilliset eväät elämälle, rakensivat omat perheensä ja kouluttivat lapsensa parhaalla mahdollisella tavalla. [...]¹

Kun kuulin tutkimuksestasi, ajattelin, että voisin tarjota käyttöösi toisenlaisenkin näkökulman ja tarinan. En tietenkään tiedä, onko sinulla näitä positiivisia huutolaistarinoita käytössäsi, mutta epäilen niitä olevan kuitenkin vähän.

Loppuvuodesta 2023 sain kaksi yhteydenottoa henkilöiltä, jotka olivat kuulleet minun tutkivan huutolaisuutta. Alun lainaus on ote sähköpostiviestistä, jonka sain toiselta heistä. Museoviraston entinen pääjohtaja ja filosofian tohtori Juhani Kostet tiivistä viestiinsä isänsä Arvo Kostetin ja tämän sisarusten tarinan. Perheen isä menehtyi äkillisesti, minkä takia lapset jouduttiin sijoittamaan hoiviin vieraisiin koteihin eri puolille pitäjää. Tragediasta huolimatta lähes kaikki lapset palasivat myöhemmin äitinsä luo ja selvisivät ”hyvään elämään”. Kostet halusi jakaa sukunsa selviytymistarinan, sillä julkisuudessa huutolaisuudesta kerrotaan yleensä kielteiseen sävyyn. Harvemmin on tuotu esiin, miten sijoitus on voinut tuoda lapselle turvaa.²

Myös toisella yhteyttä ottaneella, toimittaja Piia Sainiolla, oli omakohmainen kosketus sijoituslapsuuden historiaan, sillä hänen mummonsa Henna sisaruksineen oli lapsina 1930-luvulla sijoitettu vanhempiensa kuoltua keuhkotautiin. Sainio kaipasi lisää tietoa huutolaisuudesta ja 1930-luvun sijoituslapsuudesta työn alla ollutta lehtijuttua varten.³ Toisin kuin Arvo, Henna joutui kohtaamaan kasvattikodissaan sekä henkistä että fyysistä väkivaltaa, joista selviäminen oli elämän mittainen matka.

Kostet ja Sainio puhuivat sijoituslapsuudesta huutolaisuutena, sillä huutolaisiksi heidän sukulaisensa olivat itseään nimittäneet. Huutolainen oli työkyvytön henkilö, usein lapsi, vammainen tai vanhus, jonka kunta antoi hoidettavaksi huutokaupassa vähiten rahaa vaatineelle yksityiselle henkilölle. Vaikka Kostetin ja Sainion sukulaisia ei myyty huutokaupalla, heidät sijoitettiin koteihin, jotka pyysivät hoidosta pienintä summaa. Virallisesti huutolaisista puhuttiin eläteinä, ja järjestelmä korvasi vanhan tavan kiertää ruodulla talosta toiseen 1800-luvun alussa. Elätehoito oli pohjoismainen ilmiö ja sitä pidettiin parempana ratkaisuna etenkin turvattomien lasten kohdalla, sillä toisin kuin ruodussa, hoitosopimus sovittiin vähintään vuodeksi kerrallaan. Hoidettavat sijoitettiin uusiin koteihin joulun tietämällä, viattomien lasten päivänä. Julkiset eläteleantotilaisuudet eli vaivaishuutokaupat yleistyivät 1850-luvun puolivälissä ja olivat kuntien keino vähentää köyhäinhuollon kasvaneita kustannuksia. Tilaisuudet mahdollistivat paikallisten toimijoiden vallankäytön ja erityisesti 1880-luvulla tapahtui ylilyöntejä, joiden seurauksena niitä

alettiin kutsua jopa orjamarkkinoiksi. Järjestelmästä yritettiin luopua jo vuosisadan loppua kohden, mutta lopullisesti se lakkautettiin ja huuto-kaupat kiellettiin vasta 1922 köyhäinhoitolaissa.⁴ Muistitiedon mukaan huutokaupat jatkuivat joissain kunnissa jopa 1940-luvulle saakka.⁵ Vaikka huutokaupat kiellettiin, lapsia sijoitettiin hoidokeiksi perheisiin edelleen kunnan kautta, ja huutolaisnimi istui kansan suussa tiukassa, kuten saamani yhteydenototkin osoittavat.⁶

Tässä artikkelissa pohdin huutolaisuuden kauaskantoisia seurauksia sijoituslapsuuden historiassa. Huutolaislapsuutta ja sen merkitystä myöhemmille sukupolville on tutkittu tieteellisesti vähän.⁷ Lisäksi elättijärjestelmän historiasta ei ole tehty tutkimusta huutolaisuuden nimellä, vaan se kietoutuu tieteellisessä keskustelussa osaksi lastensuojelun, elätteleannon, adoption tai köyhäinhoidon historiaa, jolloin tietoa ilmiöstä voi olla hankala löytää.⁸ Aihetta tutkiessani olen saanut monia yhteydenottoja ihmisiltä, jotka ovat halunneet jakaa sukujensa tarinoita huutolaisuudesta ja ihmetelleet, miksei aiheesta löydy tutkimusta. Huutolaislapsuus vaikuttaa yhä olevan monissa suvuissa arkaluonteinen tema. Asiasta ei ole ollut helppo puhua, eikä osa ole vielääkään valmis kertomaan suvun vaikeista kokemuksista omalla nimellä.⁹ Toisaalta monet kokevat tärkeäksi jakaa huutolaisina olleiden sukulaisten tarinoita. Juhani Kostetin ja Piia Sainion yhteydenotot jäivät erityisesti mieleen, sillä heillä oli olemassa sukulaisistaan myös valokuvia lapsuuden sijoituskodeissaan.

Arvo ja Henna sijoitettiin molemmat hoidettaviksi 1930-luvun alussa, jolloin maailmanlaajuinen lama aiheutti Suomessakin vaikean talouskriisin ja työttömyyttä. Lamaa kutsuttiin Suomessa ”pula-ajaksi”, jolla viitattiin puutteen sijaan ensisijaisesti pulmalliseen talouselämän tilanteeseen.¹⁰ Tilanne heijastui etenkin maaseudun tilattomaan väestöön, kuten sekatyöläisiin ja pienviljelijäperheisiin, jotka elivät muutenkin niukasti. Heille köyhyys oli absoluuttista puutetta arjen välttämättömistä asioista, kuten vaatteista ja ruoasta, eikä ajan sosiaalihuolto pystynyt vastaamaan ihmisten hätään, mikä näkyi myös lasten arjessa. Tiukassa taloustilanteessa vanhemmilla ei välttämättä ollut muuta vaihtoehtoa kuin antaa lapsensa sijoitettavaksi toiseen perheeseen.¹¹ Valitettavan usein äkillisen köyhtymisen syynä oli perhetragedia, toisen tai molempien vanhempien menehtyminen.¹² Vaikka uutta lastensuojelulakia oli ryhdytty valmistelemaan jo 1910-luvulla, oli se jäänyt ensin sisällissodan ja sitten laman jalkoihin ja astui voimaan vasta 1937.¹³

Tutkimukseni aineistona käytän valokuvia ja muistitietoa. Muistitietoaineistona on kaksi puhelimitse tehtyä haastattelua, joissa Kostet ja Sainio kertovat sijoituslapsuuden eläneen sukulaisensa tarinan, tarkastelevat heidän lapsuuden valokuvia (7 kpl) ja miettivät historiallisten kokemusten merkitystä heille itselleen. Haastatteluissa ja muistelulla työstetään monenlaisia asioita¹⁴, ja tässä artikkelissa keskityn tarkastelemaan valokuvan ja muistitiedon välistä vuorovaikutusta muistitietohaastattelussa.¹⁵ Pohdin, miten sijoituslapsuuden ylisukupolviset kokemukset tulevat haastattelutilanteessa esiin ja millaisista selviytymisen keinoista ne kertovat. Taustatietona hyödynnän kilpakeruukyselyä *Sosiaalihuollon perinnekeruu* (1985, SKS), joka auttaa asettamaan haastatteluiden kertomukset laajempaan kontekstiin.¹⁶

Valokuvat toimivat sekä tutkimuksen välineinä että kohteina: ne ovat haastatteluissa muistelukerronnan tukena, ja toisaalta historiallisina dokumentteina ja esineinä ne kertovat myös omaa tarinaansa lapsuudesta. Vaikka lapsuuden historian tutkimuskenttä on laajentanut viime aikoina näkökulmiaan ja lähdeaineistojaan, valokuvia on silti hyödynnetty vielä vähän.¹⁷ Tämä on hiukan yllättävää, sillä onhan lapsuutta valokuvattu länsimaisessa kulttuurissa valtavasti 1900-luvun alusta lähtien.¹⁸ Marleen Reichgeltin mukaan valokuvat voivat tarjota keinon tutkia niiden lasten historiaa, joista ei ole jäänyt lähteisiin muita jälkiä. Toki valokuvat eivät avaudu itsestään, vaan vaativat ympärilleen joukon muita lähteitä, kuten mikä tahansa historiallinen aineisto.¹⁹ Lisäksi köyhyyteen liittyvät hiljaisuudet asettavat omat haasteensa valokuvien käytölle.²⁰

Lähestyn valokuvia ja muistitietoa kokemushistoriallisesta näkökulmasta hyödyntäen mikrohistorian lähilukua.²¹ Sovellan artikkelissa kirjallisen muistitietoaineiston käsittelyyn kehrittelemääni *avainmuiston* käsitettä myös visuaalisen aineiston tulkintaan. Avainmuisto on vastaajan kertomaksi valitsema muisto, jonka avulla hän hahmottaa elämänsä merkityskulkuja.²² Tarkastelen valokuvaa avainmuiston fyysisenä ilmentymänä, joka ikään kuin siirtää ja tekee muistot käsinkosketeltaviksi seuraavalle sukupolvelle. Filosofi Heikki J. Koskinen on kuvaillut valokuvaa ”ulkoistetuksi visuaaliseksi muistisiivoksi”, jossa kolmiulotteinen todellisuus, sekä ajallinen että tilallinen, heijastuu kaksiulotteiselle pinnalle. Tämä mahdollistaa yhden hetken ikuistamisen laajemmin kuin mihin yksilön hahmotuskyky ja muisti tilanteessa riittävät, ja näin ollen kuva voi tehdä menneisyyttä eri tavoin näkyväksi sekä laajentaa ajallisuuden kokemustamme.²³

Tutkimukseni syventää valokuvan käyttöä kokemushistoriallisen tutkimuksen lähteenä.

Tutkimuksessani kysyn, millaisia köyhyyden, huutolaisuuden ja selviytymisen kokemuksia ylisukupolvinen muistitieto ja valokuvat välittävät. Millä tavoin valokuvat ovat osa muistamisen prosessia ja muistitietohaastattelun vuorovaikutustilannetta?

Muistitietohaastattelut ja valokuvat johtolankoina sijoituslapsuuden kokemuksiin

Tätä artikkelia varten haastattelin Juhani Kostetia ja Piia Sainiota tieteellisen muistitietohaastattelun käytänteet huomioiden.²⁴ Ennen varsinaista haastattelua olin ollut yhteydessä molempiin puhelimitse ja sähköpostitse sekä tavannut Sainion kasvotusten. Käytännön syistä päädyimme haastateltavien kanssa puhelinhaastatteluun.

Vaikka puhelimesta en voinut seurata kasvojen ilmeiden sanatonta viestintää, pystyin reagoimaan puheeseen reaaliajassa ilman häiritsevää viivettä tai pätkivää yhteyttä, jollainen videopuhelussa olisi saattanut olla. Lisäksi itsensä näkeminen ruudulta olisi voinut vaikeuttaa keskittymistä.²⁵ Pete Pesonen on todennut usean tutkijan korostaneen kasvokkaisen haastattelutilanteen merkitystä vuorovaikutuksen luomiselle, vaikka vertailevat tutkimukset eivät ole löytäneet merkittävää eroa puhelin- ja lähihaastatteluiden välillä. Puhelinvälineenä voi jopa helpottaa vaikeista asioista kertomista, sillä katsekontaktin puuttuminen tarjoaa eräänlaisen anonymiteetin.²⁶ Lynn Abrams kuitenkin muistuttaa suullisen haastattelun olevan vuorovaikutustilanne, jossa tulkinta historiasta rakentuu yhdessä. Haastateltavan ja haastattelijan välinen suhde sekä heidän paikantumisensa kulttuuriseen kontekstiin vaikuttavat haastattelun kulkuun ja lopputulokseen, ja näistä tekijöistä on myös puhelinhaastattelussa syytä olla tietoinen.²⁷ Etäyhteydellä toteutetussa haastattelussa aikaisemmat yhteydenotot haastateltaviin korostuvat. Sen lisäksi, että ne luovat molemminpuolista luottamusta, ne auttavat sekä tutkijaa että haastateltavaa valmistautumaan itse haastattelutilanteeseen.²⁸

Muistitietohaastattelussa kummallakin osapuolella oli valokuvat nähtävillään digitaalisina versioina. Artikkelin tutkimusaineistona on seitsemän valokuvaa, joista kolme²⁹ on Kostetin puolelta ja neljä Sainion mummon

albumista. Valokuvien katsominen ja niistä keskusteleminen puhelimen välityksellä ei ollut aivan helppoa. Jotta molemmat pysyivät kärryillä, mistä kuvasta keskusteltiin, oli sen visuaalisia elementtejä kuvailtava sanallisesti. Toisaalta tämän seikan ansiosta valokuvien sanalliset kuvaukset tallentuivat haastattelun äänitteelle ja näin myös pelkän litteraatin avulla voi hahmottaa jotain haastattelussa käytettyjen valokuvien sisällöstä. Lisäksi kuvien visuaalisen sisällön sanallistaminen pakotti sekä haastateltavan että haastattelijan katsomaan kuvia tarkemmin. Keskustelimme valokuvista siinä järjestyksessä kuin ne sattui minun tietokoneellani olemaan. Tämän tekisin jatkossa toisin ja antaisin haastateltavan päättää, missä järjestyksessä hän haluaisi kuvia katsella.

Suurin osa kuvista on perhepotretteja, joissa lapset on ikuistettu kuvaan perheensä kanssa. Arvo Kostetin kuvat ovat kaikki tällaisia. Kahdessa kuvassa hän poseeraa kasvattivanhempiansa kanssa ja yhdessä kuvassa biologisen äitinsä ja sisarustensa kesken. Jälkimmäinen kuva on otettu silloin, kun kaikki lapset olivat vielä sijoitettuna hoitoon eri koteihin. Sainion mummon kuvissa on hieman enemmän vaihtelua. Yhdessä kuvassa Henna-mummo on kuvattu pikkulapsena biologisen äitinsä, sisarustensa ja puolisisarustensa kanssa. Toisessa kuvassa hän seisoo kasvattiperheensä keskellä, vanhan emännän käsi suojelevasti olkapäällään. Kaksi seuraavaa kuvaa edustavat erilaisia siirtymäriittejä: hautajaisia ja ripillepääsyä. Rippikuva on seitsemästä valokuvasta ainut, jossa lapsi seisoo kameran edessä yksin.

Ennen haastatteluja kontekstoin valokuvat osaksi tyypillistä perhevalokuvauksen kaanonia.³⁰ Kävimme haastateltavien kanssa lyhyesti etukäteen läpi, keitä henkilöitä kuvissa esiintyi ja milloin ne on otettu. Käytin näitä kontekstitietoja apuna haastattelurungon kysymysten laatimiseen. Pidin kysymykset kuvien suhteen melko avoimina, sillä halusin kuulla, miten haastateltavat itse lähestyivät kuvia ja niiden katsomista. Tämän takia en myöskään itse kovin analysoinut kuvia ennen haastattelutilannetta – halusin säilyttää uteliaisuuteni ja avoimuuteni kaikille tulkintasuunnille. Tällainen menettelytapa vaatii hyvää kontekstitietämystä valokuvan ja tutkittavan aikakauden historiasta. Valitsin lähestymistavan siksi, koska olin kiinnostunut valokuvien sisällön lisäksi myös niiden välittämistä ylisukupolvisista muistoista, tunteista ja kokemuksista. Liiallinen johdattelu olisi voinut estää haastateltavia kertomasta kuvien merkityssisällöistä.

Kuva 1. Hakupalvelu Finna.fi-sivuston ainut hakutulos huutolaislapsi-sanalla on kansatieteilijä Tyyni Vahterin Polvijärveltä vuonna 1937 ottama kuva. Kuvakortin tietojen mukaan ”Elli Mutanen kaulaa vaatteita, vispilällä ensin kostutetaan, puolikan ympäri kiäritään ja kartulla pyöritetään; on myös laudan mallisia. Huutolaispoika Aatu Karjalainen istuu pöydän päässä, syö piirasta. Hartikaisenaho.”
Kuva: Tyyni Vahter, Kansatieteen kuvakokoelma, Museovirasto.

Vuosisadan alussa valokuvaus ei ollut yleistä kansan huvia. Kameran lisääntyivät vähitellen 1920–1930-luvun kuluessa, mutta maaseudulla harva omisti tuolloin vielä omaa kameraa. Pitäjissä oli niin kutsuttuja kyläkuvaajia, jotka kiersivät kylissä ottamassa potrettikuvia perheistä.³¹ Todennäköisesti Kostetin ja Sainion kuvat ovat juuri kyläkuvaajien ottamia. Vähäiset valokuvat lapsuudesta ovat olleet tärkeitä minuuden ja identiteetin rakennuspalikoita. Mari Mäkiranta on tarkastellut valokuvia kulttuurisen merkityksenmuodostumisen näkökulmasta ja hänen mukaansa kuvat rakentuvat osana sosiaalisia vuorovaikutussuhteita ja diskursiivisia käytänteitä. Niiden määrä kertoo myös yksilön kulttuurisista toimintamahdollisuuksista.³² Hakupalvelu finna.fi-sivustolla on valokuva-arkeologian perusteella vähemmän otoksia köyhissä oloissa varttuneista kuin paremmin toimeentulevien perheiden jälkikasvusta. Köyhien sijoituslasten kohdalla varakkaampaan kasvattikotiin päätyminen on mahdollistanut

eri tavalla kuvattavaksi tulemisen.³³ Toisaalta esimerkiksi huutolaislapsista löytyy vain yksi hakutulos.³⁴

Valokuvan indeksisyydestä on kiistelty kautta kameran olemassaolon historian.³⁵ Vaikka alkuperäinen otos on rakentunut sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kantaa mukanaan myös eri aikoina syntyneitä tulkintoja, valokuva on aina myös suora otos todellisuudesta: valon piirtämä jälki ohikiitävästä hetkestä. Näin ollen se on todiste sekä muisteltavien henkilöiden sosiaalisista verkostoista, kulttuurisista toimintamahdollisuuksista että materiaalisesta ja aistittavasta todellisuudesta.³⁶ Kaikki nämä osallistuvat kokemuksen muotoutumiseen. Kuten Marleen Reichgelt kirjoittaa, kuviin tallentuneet lasten vaatteet, fyysinen olemus, ilmeet ja tilallisuus kertovat lasten välittömästä kokemusmaailmasta.³⁷

Aluksi tutkimuksen lähtökohtana oli haastattelujen ja valokuvien avulla kertoa 1920–1930-luvun sijoituslasten arjesta ja selviytymisen keinoista. Tehtyäni molemmat haastattelut kiinnostukseni suuntautui vahvemmin itse muisteluprosessiin ja siihen, miten köyhyyden ylisukupolviset vaikutukset tulivat haastattelutilanteessa esiin. Näkökulman muutoksen myötä haastateltava ei olekaan ainoastaan tietolähde, vaan hän ja käymämme keskustelu ovat tutkimuksen varsinainen kohde. Asetan siis myös itseni haastattelijana tarkastelun alle avaten koko tutkimusprosessia. Samalla haastattelut tarjoavat edelleen ylisukupolvista tietoa 1920–1930-luvun lapsuudesta, selviytymiskeinoista ja siitä, millaiset asiat on koettu tärkeiksi muistaa ja kertoa jälkipolville.

Noudatan tutkimusprosessissani välittämisen etiikkaa, jonka lähtökohtiin kuuluu tutkijan ja haastateltavan välinen vuorovaikutuksellinen suhde. Leena Syrjälän ja kumppaneiden mukaan haastateltavaa ei voi tarkastella vain ulkoapäin, vaan tutkimus perustuu välittävälle kohtaamiselle, kriittiselle itsereflektiolle ja yhteiselle tiedonrakentamiselle. Tutkimusprosessi voi edetä suuntaan, jota tutkija ei osannut aineistoa hankkiessaan edes ajatella. Silloin tutkijalla on valta ja vastuu pitää informantit ajan tasalla tutkimuksen muuttuneista teoreettisista näkökulmista, tai vähintäänkin olla tietoinen, miten hän käyttää haastateltavien kertomuksia.³⁸ Ennen lopullista näkökulman muutosta kysyin haastateltavien mielipidettä asiaan ja he suhtautuivat muutokseen myönteisesti.

Aineiston analysoinnissa hyödynnän narratiivista tutkimusotetta ja lähilukua. Kuvat ja haastattelut ovat kietoutuneet toisiinsa ja muodostavat narratiivisen kokonaisuuden, jossa kuvat synnyttävät kertomuksia ja toi-

saalta kertomukset täydentävät kuvia.³⁹ Lähiluvulla tarkoitan valokuvien ja haastattelulitteraatioiden kerroksellista ja toistuvaa lukemista.⁴⁰ Ensimmäisellä lukukerralla hahmotin haastatteluissa esiin nousevat aiheet ja teemat, mikä johti näkökulman painopisteen muutokseen. Toisella lukukerralla kiinnitin huomiota valokuvien rooliin haastatteluissa ja kuvien erilaisiin konteksteihin. Tutkin esimerkiksi, millaisista asioista ja tapahtumista haastateltavat valokuvien perusteella kertoivat ja miten kuvat olivat kulkeneet suvussa. Kolmannella lukukerralla tarkensin katseeni kuvien ja kertomusten syvempään merkitykseen, sijoituslapsuuden ylisukupolvisiin vaikutuksiin ja selviytymisen kokemuksiin.

Tapaustutkimus I: Perheen tragediasta selviytymiskokemusten ja sukuyhteyden vaalimiseen

Haastattelin Juhani Kostetia hänen isänsä Arvo Kostetin (1929–2019) lapsuudesta. Ennen yhteydenottoa Kostet oli selvittänyt ja kirjoittanut sukunsa vaiheita ylös sukulaisten kertomusten, postikorttien ja kirkonkirjojen

Kuva 2. Kuvassa on Jenny Kostet lastensa kanssa. Arvo seisoo takarivissä. Kuva on otettu vuonna 1938 Oulaisissa toimineessa valokuvaamossa sen jälkeen, kun lapset oli väliaikaisesti sijoitettu isän kuoleman takia eri sijaiskoteihin. Kuva on jälkeempään väritetty kuvankäsittelyohjelmalla. Kuva: Juhani Kostetin yksityinen kuvakokoelma

avulla. Motiivikseen sukuhistorian selvittämiseen Kostet kertoi sukuyhteyden säilyttämisen ja vaalimisen. Haastattelussa lähdimme liikkeelle perhepotretista, jossa kaikki lapset ovat kerääntyneet äitinsä ympärille. Kuva 2 johdatteli meidät perhettä kohdanneeseen tragediaan, suvun kokemusympäristöihin ja muistin paikkoihin sekä Arvon ja hänen sisarusensa elämänkulkuihin.

Kuusilapsinen perhe oli kotoisin Oulaisista ja Arvo oli sisaruskatraassa neljänneksi vanhin. Kotiolot olivat vaatimattomat, sillä isä oli sahatyöläinen ja äiti teki maaseudun sekalaisia töitä. Kostet kertoi Arvon kuvailleen lapsuuden kotiaan ”päälle kaatuvaksi lahoksi mökiksi”. Perheen isä kuoli munuaistulehdukseen 1933, ja vasta 28-vuotias äiti jäi yksin kuuden lapsensa kanssa, jotka olivat kaikki alle kymmenvuotiaita. Äidillä ei ollut keinoja hankkia toimeentuloa ja huolehtia samaan aikaan jälkikasvustaan, joten nuorinta lasta lukuun ottamatta sisarukset sijoitettiin pian kunnan avustuksella perhehoitoon eri koteihin. Arvo oli tuolloin vasta 4-vuotias. Hänet otti hoteisiinsa iäkkäämpi lapseton pariskunta, joka oli jo aikaisemmin kasvattanut kaksi sijoituslasta aikuisuuteen. He olivat tarjoutuneet ottamaan Arvon hoidettavaksi ilman minkäänlaista korvausta. Muut sisarukset sijoitettiin lähialueen perheisiin. Lapset pystyivät pitämään toisiinsa yhteyttä, ja myös äiti oli heihin yhteydessä ja lähetti esimerkiksi postikortteja. Työllistymismahdollisuudet pohjoisessa Suomessa olivat sen verran hankalat, että Jenny-äiti päätti lähteä vuoden 1936 tienoilla Varsinais-Suomeen. Yksi kerrallaan, Arvoa lukuun ottamatta, lapset muuttivat biologisen äitinsä perässä etelään. Arvo olisi voinut palata kotiin, mutta hän ei halunnut lähteä kasvattivanhempiansa luota.

Kuvaan 2 kiteytyy myös vähäisten perhekuvien merkitys jälkipolvien identiteetin rakentumiselle. Perhepotretti on otettu vuonna 1938 sen jälkeen, kun Jenny-äiti oli lähtenyt Oulaisista. Hajaannuksesta huolimatta äiti oli nähnyt vaivaa koota katraansa yhteiseen kuvaan. Potretti on Kostetille selvästi arvokas, sillä se on ainoa kuva, joissa sisarukset ovat lapsina yhdessä. Vain Arvosta on otettu valokuvia myös kasvattikodissaan; muiden sisarusten kohdalla perhepotretti on tiettävästi ainut lapsuudenkuva. Seuraavan kerran he ovat asettuneet kameran eteen ripillepääsyn ja armeijan yhteydessä. Kysyessäni valokuvien merkityksestä tässä hetkessä, Kostet kertoi niiden olevan olennaisia suvun tarinan kokonaisuuden hahmottamisessa:

Kostet: Joo nehän, nyt kun niistä todella on näin vähän näitä kuvia, niin nehän on tosi tärkeitä. Ja kyllähän isäkin näistä mulle jotain varmasti kertoi, mutta nyt kun me ollaan tätä meidän tarinaa yritetty saada kasaan niin nämähän on aivan mahottoman arvokkaita. Varsinkin toi ryhmäkuva on musta hirveen tärkeä. Se on kyllä varmasti ainoa kuva, jossa kaikki nää sisarukset on. Ja niin kun mä sanoin niin noista muista lapsista ei sitten oo tämmösiä lapsuuden kuvia, että noista tytöistä on varmasti ensimmäiset kuvat rippikuvia. Siihen aikaan oli tapana jo ottaa rippikuvia, 1940-luvun alussa, kun ovat ripille päässeet. Ja pojista, Armaksesta on toi kuva ja seuraava kuva on sitten sotilaskuva. Ja niin meidän isästäkin on varmaan, varmaan on niin, että noitten jälkeen ei oo kuin sotilaskuvat sitten. Mutta sen jälkeen on sitten isästäkin paljon kuvia, kun hän oli innokas valokuvaaja, niin niin, ja sit ku minäkin sain jo kameran ottaa käsiini niin, niin isästä on kuvia jonkin verran.⁴¹

Kostetin mielestä oli hämmästyttävää, että edes joitain kuvia on säilynyt. Hän ei muistanut tarkkaan kuvien alkuperää, mutta uskoi vahvasti ottaneensa ne Arvo-isän kasvattivanhempien, Peltolan mummun ja papan, valokuva-albumeista. Arvo oli ollut itsekin ahkera kuvaaja, mikä selittänee kuvien säilymistä. Perhekuvan avulla Kostet solahti isänsä sisarusten elämänvaiheisiin, heidän kohtaloihinsa sijoitusperheissä, paluuseen äidin luo Lietoon, koulutustaustaan ja avioliittojen solmimiseen. Kerronnassa vilahtelivat suvulle tärkeät tapahtumapaikat ja kokemusympäristöt, joihin muistot ja henkilöt kiinnittyivät. Niiden lisäksi kuva välitti vahvaa viestiä siitä, miten valokuvat ovat esineinä tärkeitä muistojen vaalijoita sekä minuuden ja suvun identiteetin rakennuspalikoita.

Kuva 3 palautti Kostetin mieleen muiston perheen hajoamisesta. Kuvassa Arvo istuu penkillä uuden kodin, Peltolan mökin, hirsiseinustalla kasvattiäitinsä ja kasvatti-isän isän Iisakki Suksen välissä. Pieni poika tuntuu uppoavan aikuisten hartioiden taakse. Kasvot ovat hivenen alaviistoon, kun hän kirkkaasta auringonpaisteesta huolimatta yrittää katsoa kohti kuvaajaa. Kolmikön takana seisoo kolme nuorta naista, joiden Kostet arveli olevan kasvatti-isän sisarusia ja heidän lapsiaan. Kostet muisteli Arvo-isänsä kertoneen, miten tämä haettiin kotoa jouluaattona, jotta sai viettää joulun uudessa kodissa. Muisto on yleinen aikakauden sijoituslapsuuden kohdanneille, sillä päätös sijoittamisesta tehtiin kunnissa joulun tienoilla viattomien lasten päivänä.⁴²

Kostet: Tää on varmaan aika varhain 1930-luvulla otettu, aika pian sen jälkeen, kun isä meni kolkyt... Niin sen hän muisti, että hänet haki tän mummun

Kuva 3. Arvo Kostet sijoitettiin iäkkään ja lapsettoman pariskunnan hoteisiin, joka kasvatti poikaa kuin omaa lastaan. Kuvassa Arvo istuu keskellä penkkiä ja hänen vasemmalla puolellaan on kasvatti-isän isä Iisakki Suksi ja oikealla puolella kasvattiäiti Anna Selliina Suksi. Takana seisovat tytöt ovat luultavasti kasvattikodin sukulaistytöjä. Taustalla näkyy suvulle tärkeä Peltolan mökki. Kuva: Juhani Kostetin yksityinen kuvakokoelma.

veli, jonka taloon meni se Laura, ja sitten isäni, hän haki sieltä heijän lapsuuden kodistaan ne jouluaattona. Ja toi jouluksi sitten näihin uusiin koteihinsa.⁴³

Haastattelussa valokuvien ja sijoituslapsuuden synnyttämät muistot säilsivät tietoa perheen ja kyläyhteisön tiiviistä sosiaalisista verkostoista. Vaikka lapset joutuivat eri koteihin, heidän sijoitusvanhempansa saattoivat olla keskenään sukulaisia tai vähintään tuttavita. Lapsista nuorimmat, Paa-vo ja Lempi pääsivät samaan kotiin. Sisaruksista ainoastaan Annikki joutui vaihtamaan kotia useampaan otteeseen. Aluksi hän oli joutunut vanhan sokean emännän luo, jolle ”Annikki oli sen mummun silmä”⁴⁴. Tässäkin tapauksessa asia oli laajemmin tiedossa ja tytölle löytyi pian korvaava koti, ensin Vihannista ja lopulta äidin puolen sukulaisten hoteista. Perheen tragedia seurasi myös tiedollisia katkoksia ja esimerkiksi yhteys menehtyneen isä-Hanneksen puolen sukuun katkesi käytännössä kokonaan. Vaikka

lapsena isän puolen suku jäi Arvolle etäiseksi, hän oppi tuntemaan heitä vanhemmalla iällä paremmin.

Kasvattivanhemmat huolehtivat Arvosta kuin omasta lapsestaan, ja yhtä lailla Arvo piti heitä oikeina vanhempinaan, vaikka välit biologiseen äitiin säilyivät läheisinä. Hän sai käydä koulua, ja kertoman mukaan moni kansakoulukaveri kulki ystävänä viimeisiin vuosiin saakka. Kasvatti-isä Juho Fredrik Suksi oli rautatietyöläinen ja Arvo seurasi hänen jalanjälkiään kouluttautuen konduktööriksi. Arvo oli aina ollut avoin kasvattilapsuudestaan ja etenkin vanhemmiten lapsuusmuistojen jakamisesta tuli hänelle tärkeää. Menneisyyttä muisteltiin erityisesti saunan lauteilla. Se että Arvo ei lähtenyt muun perheen perässä Varsinais-Suomeen, vaan jäi Oulaisiin, on kuitenkin jäänyt mietityttämään jälkipolvia:

Kostet: Meijän isä, kun aina sitäkin me pohdittiin, että miks hän ei lähtenyt sinne, nii isä sanoi, että no kyllä se Jenny-mamma häntä houkutteli kauheasti tulemaan etelään ja isä sanoi kerran, että hänellä oli paikkakin jo VR:lle sinne, olisko se ollut Lietoon sitte, mut sitten hän päätti kuitenkin, että ei, ei hän lähde. Mummu ja pappa piti sitä ihan hyvänä siellä ja siinä hän kävi sitten loppujen lopuksi sillä tavalla, että isä hoiti ne kummankin hautaan ja peri niitten maatilan sieltä Oulaisista. Syväniemi: Eli hän oli heille aivan kuin oma lapsi?

Kostet: Oli niin kuin oma lapsi joo. Et sellanen tarina siinä.

[...]

Kostet: [...] Peltolan mummu ja pappa oli sanoneet hänelle aina, että no eihän he voi pidättää sua, että sä oot täysi-ikäinen ja voit mennä tietenkin, jos haluat, mutta eiks täälläkin oo ihan hyvä olla. Isä oli miettiny ja sanonu, että miks hän lähtis täältä pois, et kaikki hyvin [...] ⁴⁵

Hyvistä suhteista kertoo se, että kasvattivanhemmat olivat läheisiä myös Arvon lasten eli Juhani Kostetin ja tämän siskon elämässä; heillä oli ikään kuin kolmet isovanhemmat. Vasta haastatteluprosessin aikana Kostetille selvisi, että Arvon sisarukset eivät olleet puhuneet sijoitusajoistaan omille lapsilleen mitään, mikä ihmetytti häntä. Olivatko he kokeneet sijoituslapsuuden traumaattisena tai häpeällisenä ja siitä oli siksi vaikea puhua? Vai eikö sijoituslapsuudella ollut heidän identiteetilleen niin suurta painoarvoa, että se olisi herättänyt kertomisen tarpeen? Pääsivähän he lopulta palaamaan takaisin biologisen äitinsä luo. Kipeitä lapsuuskokemuksia tutkineiden Eerika Koskinen-Koiviston ja Kirsi-Maria Hytösen mukaan

perheen hajoamiseen liittyvät kokemukset kuuluvat niiden vaikeiden lapsuusmuistojen joukkoon, joista usein vaietaan.⁴⁶

Valokuvan 3 henkilöitä syvemmin tuntematta tulkitsin itse Arvon asennon ujoudeksi. En nostanut asiaa heti esiin, mutta kun Kostet ei kommentoinut isänsä elekieltä mitenkään, kysyin asiasta suoraan:

Syväniemi: Joo. Entä mitä mieltä, että tää Arvo on tässä aika pienen oloisena tuossa kahden aikuisen välissä ja ehkä vähän tuollainen reppana ilmekin. Herättääkö se sulla jotain mieleen?

Kostet: No ei oikeestaan, ei. Se oli varmaan vähän semmonen, sillä tavalla levottomuustyppi, et se ei oikein tykännyt tommosesta valokuvassa istumisesta.

Syväniemi: Että ärsytti, kun piti olla paikoillaan tai ehkä vähän jännitti?

Kostet: Niin, niin just näin.⁴⁷

Vastaus jättää avoimeksi johtuiko ujoudeksi tulkitsemani asento levottomuudesta vai siitä, että kuvaustilanne saattoi olla lapselle uusi ja jännittävä. Näkökulmiemme eroavaisuudet muistuttavat kuvan monista tulkintamahdollisuuksista, jotka ovat riippuvaisia katsojan kontekstiedon määräästä. Kuvien välittämä viesti saattaa olla myös ristiriidassa muistelijan mielikuvien tai kokemusten kanssa. Alexander Freund ja Angela Thiessen ovat tutkineet perhevalokuvien ja suullisen kertomuksen monimutkaista suhdetta valokuvahaastatteluissa. Tutkimuksen mukaan kokemukset voidaan muistaa kuvina, muttei välttämättä sellaisessa muodossa, kuten ne perhekuville esitetään. Haastateltavien kokemukset kuvissa esiintyvistä tilanteista voivat olla hyvinkin erilaisia kuin niiden visuaaliset esitykset, jotka ovat sosiaalisten käytäntöjen muokkaamia. Perhekuville kulttuurisesti tyypillinen esittämisen tapa ei välttämättä vastaa kokijan todellisuutta tapahtuneesta. Havainto kertoo valokuvien kyvystä säilyttää erilaisia muistoja ja eri tavalla kuin suulliset kertomukset.⁴⁸

Kuva toi esimerkiksi Kostetin mieleen isänsä kertomukset poikasena tehdyistä kolttosista, jotka piirsivät Arvosta kuvan melkoisena veijarina. Kostet korosti muutenkin, miten isän jakamat muistot lapsuudestaan olivat yleensä aina positiivisia, vaikka arkeen kuuluivat myös maatilan raskaat työt, kuten ajan tavalliseen lapsuuteen kuului. Hauskojen sattumusten runsas määrä ja positiivinen vire välittävät mielikuva turvasta. Isän kuolemasta, perheen hajoamisesta ja kasvattikodin työteliästä ar-

***Kuva 4.** Arvo Kostet kasvattivanhempiansa Juho Fredrik ja Anna Selliina Suksen kanssa. Kuva: Juhani Kostetin yksityinen kuvakokoelma.*

jesta huolimatta Arvolla oli ollut tilaa olla lapsi. Ainakin hän on halunnut muistaa niin ja välittää mielikuvan myös jälkipolvilleen.

Kuvassa 4 Arvo poseeraa kasvattivanhempiansa kanssa samaisen Peltolan mökin edustalla kuin kuvassa 3. Ujo pikkupoika on poissa ja Arvo seisoo reippaana kameran edessä. Kuva on otettu hieman eri kuvakulmasta, mutta taustalla näkyvä ikkuna on sama. Kummankin kuvan kohdalla juuri ikkuna vei Kostetin omiin tilallisiin muistoihinsa Peltolasta, vanhasta mummolas-

taan. Ikkunan alla oli ollut varta vasten Arvolle teetetty sänky, jonka poika sai saavuttuaan taloon:

Kostet: Tossa muuten kun näkky tuo mökin ikkuna, tää on se Peltola. Siis sen talon nimi oli Peltola, jossa nää asuivat [kuvan henkilöt]. Ja silloin kun se isä tuli sinne niin, hän aina kertoi sitä, että hänelle teetettiin oma sänky, joka oli tässä tuvan tän ikkunan alla, mikä tossa näkky noitten oikealla puolella. Muistan, että se sänky on tällä hetkellä mun siskolla.

Syväniemi: No ni, se jatkaa sit vielä.

Kostet: Joo, se kiertää.⁴⁹

Sänky toimii metaforana sille, miten merkityksellistä köyhistä lähtökohdista olevalle pojalle oli saada sijoituskodissaan jotain ihan omaa. Toisaalta pojan saapuminen on ollut myös lapsettomille kasvattivanhemmille odotettu ja kaivattu asia, kun he ovat olleet valmiita satsaamaan lapseen rahallisesti. Mökki oli melko vaatimaton, ja parhaimmillaankin pariskunnalla oli vain kaksi lehmää, yksi hevonen ja muutamia kanoja sekä lampaita, joten sängyn hankkiminen oli iso sijoitus. Vanhemmat satsasivat myös vaatteisiin ja Arvo sai aina parasta ylle, mihin oli varaa.

Kiinnostavaa on, miten ikkuna johdatteli Kostetin hänen henkilökohtaisiin tilallisuuden ja materiaalisuuden kokemuksiinsa ja miten ne yhdistyivät Arvo-isän kertomuksiin lapsuudesta:

Kostet: Se näyttää olevan siitä... Se on niin kuin tuon ikkunan toisella puolella otettu tämä kuva.

Syväniemi: Aivan, mut sama ikkuna kyseessä?

Kostet: Joo, sama ikkuna.

Syväniemi: Aika hauska, eri nurkka vaan.

Kostet: Se on niin kuin tuosta oikealle, siinä oli semmonen pieni eteinen, tai kuisti, ja siellä oli, isä kertoi siitäkin aina, siellä oli siellä, kun mentiin ulko-ovesta sisälle nii siinä oikealla oli sit semmonen, ne sano mummu ja pappa sitä konttuuriksi. Ei se mikään konttori ollut, se oli ruokakomero. Semmonen iso ruokakomero, siellä oli leivät, ja siellä, mä muistan senkin, kun siellä viiliä. Kun nehän teki itte kotona viiliä ja sillai. Ja nää se isä muisti hyvin, että siellä oli aina tän tyyppinen juttu menossa.⁵⁰

Valokuviin tallentuneet satunnaisuudet voivat johdattaa katsojan odottamattomien muistojen äärelle.⁵¹ Kokemus ja muisti ovat prosessimaisia

ja muuttuvat ajassa, mutta valokuva pysäyttää hetken sellaisena kuin se on kameran edessä ollut, mikä antaa mahdollisuuden uusiin tulkintoihin ja kokemuksen laajentumiseen myös kuvan ulkopuolelle.⁵² Tanja Vahtikari muistuttaa, että kokeminen ja muistaminen ovat aina vuorovaikutuksessa materiaaliseen todellisuuteen ja siten linkittyneitä merkityksien rakentumiseen. Kuvien kautta voi tarkastella esimerkiksi moniaistillista tai jaettua kokemusta.⁵³ Maria Vanha-Similä on todennut perhevalokuvien muistuttavan usein tärkeistä paikoista ja ihmisistä.⁵⁴ Muisto ikkunasta kertoo kokemusten yhteisrakentumisesta. Vaikka Juhani Kostet on syntynyt kauan aikaa kuvan ottamisen jälkeen, hän pystyi liittämään kuvaan itselleen tärkeitä muistoja ja merkityksiä ja rakentamaan siten suhdettaan edeltävien sukupolvien kokemuksiin.

Puhuessamme Arvon kasvuympäristöstä, kasvattivanhemmista, Peltolan mökistä ja sen muutamista hehtaareista peltoa ja metsää, Kostet muisti kysymykseni⁵⁵ sukulaisen kohtelusta sijoitusperheessä ja siitä, miten Arvo kutsui itseään ”Peltolan Reitin huutolaispojaksi”. Vaikka Arvoa ei varsinaisesti myyty huutokaupassa, kasvattivanhemmat olivat ilmoittaneet kunnalle ottavansa kasvatin vastaan ilmaiseksi eli ikään kuin tehneet edullisimman tarjouksen. Lapsettomalla pariskunnalla oli syli täytettävänä, eivätkä he kaivanneet rakkaudestaan korvausta. Sosiaalihuollon perinnekeruussa on viitteitä siitä, miten hyvän sijoituskodin saaneet ovat kutsuneet itseään kasvattilapseksi, kun taas kaltoinkohtelua kokeneet ovat käyttäneet nimitystä huutolainen.⁵⁶ Kaiken perusteella Arvoa kohdeltiin sijoitusperheessään rakastavasti, minkä takia huutolais-nimen käyttö yllätti minut tutkijana. Kostet epäili, että kyse oli ”hurtista huumorista”, sillä hänen isällään oli tapana liioitella asioita. Vieraammassa paikassa Arvo esitteli itsensä kasvattilapseksi. Kostet pohti myös perhetragediasta aiheutuneen trauman mahdollisuutta, mikä ilmeni isän käytöksessä muun muassa asioiden omistamisen tärkeytenä:

Kostet: [...] mä oon nyt tässä vanhemmiten vähän pohtinut semmosta asiaa, että olikohan sille isälle kuitenkin pikkusen semmonen ongelmallinen juttu, että hän oli tämmönen huutolaispoika. Ja hänelle oli hirvittävän⁵⁷ tärkeä asia semmonenkin sitten kun hän peri sen maatilaa sieltä, vaikka siinä nyt ei ollutkaan sitä maa, peltoa, sano aina siitä, että no ”siellä on kaks hehtaaria helvetin kivistä peltoa ja kolkyt hehtaaria kitukasvuista metsää”. Mut sille oli kuitenkin hirveen tärkeää se, että se omisti siellä jotakin. Elikä tästä hänen huutolaisuudestaan

oli kuitenkin seurannut tämmösiä asioita ja ne pappi ja mummu piti häntä sitten ihan omana poikanaan. Mä sanoisin, että se huutolainen, ”Peltolan Reitin huutolaispoika”, niin se oli tämmöstä tietynlaista hurttia huumoria, mitä hän käytti. Että kyllä hän sitten, kun jossain oudommassa paikassa, niin kyllä hän sanoi, että hän on Peltolan kasvattipoika.

[...]

Kostet: Mutta sille saattoi olla semmonen pienen pieni trauma tää tausta. Vaikkei se sitä kyllä millään tavalla tunnustanut, mut se tuli jossain tällai esiin aina ja joskus ajattelin sitä, että onkohan tässä nyt jotain tämmöstä taustalla. Sen mä tiedän, että se suhde oli niihin kasvatusvanhempiin kauheen hyvä.⁵⁸

Huumori on voinut helpottaa vaikeasta lapsuudesta puhumista ja tarjota siihen toisenlaisen lähestymiskulman. Köyhyyden kulttuurista perintöä muistitietoaineistoista tutkinut Eija Stark on huomannut, että köyhyyspuheeseen liittynyt huumori on keventänyt ahdistavien kokemusten taakkaa ja niistä kertomista.⁵⁹ Lapsuuden kipeiden muistojen kohdalla yksi selviytymisstrategia voi olla itsensä etäännyttäminen tapahtumista huumorin keinoin tai vaikkapa puhumalla itsestään kolmannessa persoonassa.⁶⁰

Kostet on tulkinnut isänsä kasvattilapsuuden ylisukupolviset vaikutukset enimmäkseen positiivisina, kuten lämpiminä suhteina lähisukulaisiin ja kannustamisena opin tielle. Arvo ja hänen sisaruksensa olivat kaikki painottaneet koulutuksen merkitystä ja Arvo oli ylpeä siitä, miten hän oli pystynyt tarjoamaan lapsilleen paremmat mahdollisuudet koulutukseen kuin mitä oli itse saanut. Selviytymisen keinoista keskeisimpänä Kostet taas piti Jenny-äidin sitkeää, myönteistä ja sosiaalista luonnetta. Satojen kilometrien päästä hän piti yhteyttä lapsiinsa, vaikka ”[o]lishan se ihan hyvin voinut lähteä vain maailmalle ja antaa olla.”⁶¹ Myös huumori on ollut asia, jota perheessä on vaalittu. Perheiden hiljaisia kertomuksia tutkinut Pihla Siim on tulkinnut huumorisävytteisen kerronnan korostavan selviytymisen kokemusta ja tiivistävän perhesuhteita.⁶²

Valokuvat toimivat Kostetille välineenä käsitellä suvun traagista muistoa perheen hajoamisesta ja sen aiheuttamaa perimätiedon katkosta. Toisaalta kuvat jo itsessään vaalivat selviytymisen muistoa kantaen mukanaan positiivisia muistoja mummolasta, isän kasvattikodista asukkaineen ja tapahtumineen. Niiden avulla muistelijä voi palata omiin lapsuuden tilallisiin, aistillisiin ja materiaalsiin kokemuksiinsa, jotka yhdistävät hänet sukupolvien ketjuun. Haastattelu ja osallistuminen tutkimukseen

puolestaan tarjosivat Kostetille tilaisuuden vertailla ja pohtia suvun tarinaa suhteessa yleisempään narratiiviin huutolaisuudesta ja tuoda siihen oman näkökulmansa. Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että muistitietokeruut ja -haastattelut mahdollistavat ihmisille heidän elämänsä kertomisen ja pohtimisen osana laajempia yhteiskunnallisia tapahtumia.⁶³

Kuva 5. Hennan lapsuudenkuvat on koottu jälkeinpäin samalle albumin sivulle. Ne ovat ainoita lapsuudesta säilyneitä esineitä. Kuva: Piia Sainion yksityinen kuvakokoelma.

Tapaustutkimus II: Kالتoinکوhtelusta välittämiseen ja taak-kasiirtymien katkaisuun

Haastattelin Piia Sainiota kaksi kertaa hänen Henna-mummonsa (1928–2025) huutolaiskokemuksista ja niiden ylisukupolvisista vaikutuksista. Ensimmäisellä haastattelukerralla keskityimme enemmän valokuviin ja mummon tarinaan, toisella kerralla tarkemmin köyhyyden ja sijoituslapsuuden ylisukupolvisiin kokemuksiin. Sainio oli itse haastatellut mummoaan huutolaisuudesta vuonna 2019, ja meidän haastattelumme aikana hän välillä siteerasi mummonsa sanoja. Näin ollen haastattelutilanteessa oli myös kuul-tavissa Hennan ”ääni”. Taustatietona haastattelulle oli lisäksi mummon veljen tekemä pienimuotoinen sukuselvitys, joka oli Sainion käytettävissä.

Henna syntyi Etelä-Pohjanmaalla 1928 kuopukseksi monilapsiseen uus-perheeseen. Avioliitto oli isälle jo kolmas ja äidille toinen – aikaisemmat puoliset olivat menehtyneet. Uusperheessä oli yhteensä seitsemän lasta, joista vanhin tytär oli jo ehtinyt lähteä palvelukseen kodin ulkopuolelle. Henna oli hieman alle neljävuotias, kun hän jäi sisaruksineen täysorvoksi. Keuhkotauti vei ensin isän 1929 ja vuonna 1932 menehtyi äiti. Äidin kuoleman jälkeen lapset sijoitettiin eri koteihin, vaikkakin samaan pitäjään. Hennan kertoman mukaan hänet sijoitettiin niille, jotka ”halvimmalla otti mun hoidettavaksi”⁶⁴. Kyseessä oli melko suuri maatilan talo, jonka omat lapset olivat jo aikuisuuden kynnyksellä.

Talon vanha emäntä huolehti Hennasta hyvin, mutta hänen kuolemansa ja tilan sukupolvenvaihdoksen myötä kohtelu talossa muuttui. Tyttö sai käydä kansakoulua, mutta joutui tekemään paljon talon töitä ennen ja jäl-keen koulupäivien. Kohteluun kuului myös henkistä ja fyysistä väkivaltaa. Henna vietti lapsuutensa samassa kasvatuskodissa, kunnes 17–18-vuotiaana lähti töihin tupakkatehtaalle Pietarsaareen. Elämän suunta muuttui ja hän kihlautui 19-vuotiaana miehen kanssa, joka pysyi rinnalla loppuun saakka. Työuransa hän teki leipomotyöntekijänä ja koulusiivoajana. Kasvat-tilapsuus on ollut sukulaisten tiedossa, mutta Henna ei koskaan kertonut siitä juuri mitään ennen kuin Sainio vuonna 2019 kysyi, saisiko hän haas-tatella isoäitiään. Henna menehtyi keväällä 2025 muutamaa kuukautta en-nen tämän artikkelin kirjoittajan ja Sainion välistä muistitietohaastattelua.

Hennan lapsuudesta on säilynyt neljä valokuvaa, jotka on todennäköi-sesti vasta myöhemmin koottu samalle sivulle valokuva-albumiin, sillä esi-merkiksi kuvien reunat ovat eri tavoin kuluneet. Niitä on siis hypistelty,

pidetty käsissä. Ensimmäinen kuva on otettu noin vuoden 1930 tienoilla, jolloin Henna on ollut suunnilleen vuoden ikäinen. Hänet on kuvattu äitinsä ja sisarustensa kanssa tuvan portailla. Vaatteet valokuvaan oli saatu Amerikassa asuvalta sukulaiselta. Oven raosta kurkistaa myssy päässä naapurin pieni poika. Kun Sainio oli haastatellut isoäitiään, he olivat samalla katselleet kuvia. Ajattelisi, että ainoaan yhteiskuvaan äidin ja sisarusten kanssa voisi liittyä monia tarinoita, mutta jostain syystä Henna-mummo ei ollut kertonut erityisesti mitään tähän kuvaan liittyvää. Hennan huonokuuloisuuden takia hänen haastattelunsa oli ollut enemmän ”ajatusten virtaa” kuin vastavuoroista keskustelua – hän oli kertonut asioista, joihin oli malttanut pysähtyä.

Toisaalta Henna oli ollut vasta kolme vuotta ja 11 kuukautta, kun hänen äitinsä oli menehtynyt, joten muistikuvia ei välttämättä juuri ollut. Äidin kuolemaan liittyi kuitenkin muisto, jonka Henna oli jakanut, oli se sitten hänen omansa tai hänelle kerrottu:

Sainio: [...] Hän kertoi silloin, että kun äiti kuoli, niin hän on ollut siinä äidin vieressä makaamassa, ihan semmonen pikkunen alle neljävuotias niin, että hänet on siitä nostettu pois äidin selän takaa seinän vierestä. Itkemästä. Kuolleen äidin vierestä. Et se äidin semmonen, ihan niin ku semmonen fyysinen läheisyys on ollu silloin se, tavallaan se viimeinen muisto siitä äidistä.⁶⁵

Tauot välittivät Sainion liikutuksen ja muiston koskettavuuden puhelimesta toiseen, vaikkei näköyhteyttä haastateltavan ja tutkijan välillä ollutkaan. Haastattelin Sainiota toisen kerran sen jälkeen, kun hän oli osallistunut Hennan puolen sukukokoukseen. Sukukokouksessa kukaan ei ollut muistellut Hennan äitiä, mikä oli ihmetyttänyt Sainiota ja saanut hänet pohtimaan ylisukupolvista sivullisuuden kokemusta. Johtuiko vaikeneminen siitä, että Hennan äiti oli saanut ensimmäisen lapsensa avioliiton ulkopuolella? Vai vaikuttiko hiljaisuuteen se, että hän kuoli melko nuorella iällä? Todennäköisesti kuolema ja lasten hajaantuminen eri perheisiin on aiheuttanut suvussa tiedon katkoksen. Perimätiedon katkokset voivat jäädä vaivaamaan jälkipolvia, mikä kertoo muistamisen sosiaalisesta luonteesta sekä merkityksestä yksilön identiteetin ja sukuyhteyden rakentumisessa.⁶⁶

Kuvassa 6 Henna on sijoitusperheensä ympäröimänä. Kasvattisisarukset hymyilevät ja vanha emäntä seisoo suojelevasti Hennan, perheeseen pienimmäksi saapuneen iltatähden, takana. Hänen oikealla puolellaan on

todennäköisesti talon tuleva nuori emäntä. Henna on puettu kauniiseen kuviolliseen mekkoon, jossa on vaaleat kaulukset ja silkkinauharusetti. Sainio muistelee mummonsa kertoneen, miten talon tyttäret huolehtivat, että hän oli kauniisti puettu. Vanha emäntä kohteli pientä tyttöä lempeästi ja rakastavasti ja Henna rupesikin kutsumaan tätä äidikseen.

Biologisen äidin kuolema, ero sisaruksista ja uuteen perheeseen muuttaminen olivat pienelle tytölle rankka kokemus, joka vaikutti Hennan elämässä loppuun saakka ja näkyi äidin kaipuuna vielä sairaalavuoteellakin. Lapsena muisto äidin fyysisestä läheisyydestä ja usko suojeluksesta oli tuonut hänelle turvaa vieraassa paikassa:

Sainio: Se oli yks asia, joka toi hänelle turvaa, että hän niin kun itki sitä äidin kaipuuta silloin ihan pienenä tyttönä siellä yksin vintillä nukkuessaan ja kertoi sitten mulle siitä, että hän uskoi, että äiti kävi ikään kuin hänen sänkynsä viereessä. Hän kertoi siis näin, että oli kesä, hän oli vintissä, oli avonainen yläkerta ja hän pelkäsi siellä, koska oli pimeää: ”Kerran pelkäsin, oikein huusin, kutsuin äitiä. Ihan tuntui siltä kuin sängyn viereen tulisi joku ja laski kätensä mun päälle.

Kuva 6. Äitinsä kuoleman jälkeen Henna sijoitettiin varakkaaseen taloon, jonka vanha emäntää hän alkoi kutsumaan äidikseen. Henna on kuvassa keskellä ja vanha emäntä seisoo hänen takanaan. Ympärillä on kasvattisisaruksia. Kuvan yläreunasta puuttuu pieni palanen; se on kenties ollut joskus kiinnitettyä nastalla tai teipillä johonkin. Kuva: Piia Sainion yksityinen kuvakokoelma.

Minä rauhoituin ja pääsin uneen. Muistan sen aina. Oli niin kuin äiti olisi tullut siihen. Se minua suojeli siinä. Kyllä se on äiti täytynyt suojella. Minulle on kaikesta tapahtunut siinä, mutta ei ole mitään pahempaa tullut.”

Syväniemi: Joo, että on ollut kova luottamus sitten tällaiseen suojelukseseen.

Sainio: Kyllä. Joo. Että jotenkin se tunne siitä, että äiti on vieressä, oli hänet rahoittanut ja sit hän sanoi, että sen jälkeen hän ei enää pelännyt. Että hänellä oli niin kuin tunne siitä, että ihan niin kuin häntä olisi joku suojellut. Että oli se sitten äiti tai oli se sitten enkeli, mikä ikinä niin, niin on ollut tunne sellaisesta suojasta ja siitä, että joku huolehtii. Että ehkä sitten oma mieli on kehittänyt tällaisen suoja-keinon sitä turvattomuutta kohtaan. Että vaikka hän oli alle neljävuotias silloin, kun äiti menehtyi, niin hänellä on kuitenkin jäänyt muistiin se tunne siitä, miltä se äidin läheisyys tuntui.

Syväniemi: Joo kyllä. Koskettavia tarinoita. Täällä täytyy ihan pysähtyä ihmettelemään ja kuuntelemaan.⁶⁷

Lapsuusmuistojen yhteydessä esiintyy usein fyysisiä tunnemuistoja – varsinkin silloin, jos taustalla on trauma.⁶⁸ Pihla Siimin mukaan traumaattisten kokemusten toistuva muistelu voi saada kertomukset kuulostamaan ikään kuin pyhiltä tarinoilta.⁶⁹ Suojeluksen ja pyhän kokemus liittyy myös siihen ainoaan lapsuusmuistoon, jota Henna on kertonut lapsenlapsilleen monet kerrat. Kyseessä on muisto onnettomuudesta, jossa Henna puto- si heinäkuorman päältä ja jäi kärryjen alle. Tapaturma oli vakava ja sitä oli säikähtänyt myös vanha emäntä niin, että oli purskahtanut itkuun:

Sainio: – ”Oli pitkä kuorma ja isot pyörät takana. Istuin heinäkuorman päällä. Siinä oli kuoppa, pyörä osui siihen. Putosin heinäkuorman päältä kuoppaan kasvot maahan päin. Kärryn pyörä meni selän päältä. Muistan sen, etten saanut vedettyä henkeä. Lähdin sitten itkien äidille...” eli sitten hän tarkoittaa sitä vanhaa emäntää ” [...] se katto, ja se itki. Se itki siinä.” Siitä hän muisti, että se vanha emäntä, se äiti, itki siinä, kun kärryn pyörä oli mennyt hänen selkensä päältä. Ja sitten mummo sanoi näin että, ”minulla on enkeli ollut suojana [...]”.⁷⁰

Merkityksellistä on, miten Henna muistelupuheessaan on kutsunut kasvat- tiemäntää äidikseen. Tapahtuma, niin onnettomuus kuin vanhan emännän itku, on ollut poikkeuksellisen vahva kokemus, joka on jäänyt mieleen. Toi- saalta se on muisto tilanteesta, jolloin Henna on lapsena saanut aikuisen lohdutusta, mikä on myös voinut olla ainutkertaista.⁷¹

***Kuva 7.** Osasuurennos vanhan emännän hautajaiskuvasta, jossa Henna seisoo avonaisen arkun ääressä. Vainajan ikuistaminen valokuvaan oli tyypillistä ajan kuvauskulttuurille. Kuva: Piia Sainion yksityinen kuvakokoelma.*

Yhtenä osoituksena siitä, että Hennaa pidettiin perheenjäsenenä, Sainio piti itse valokuvaa; lapsi on otettu mukaan perhepotrettiin, puettu kauniisti ja sijoitettu kuvassa aivan keskelle. Kohtelu perheessä muuttui vanhan emännän kuoleman jälkeen, ja tämän hautajaisista otettu kuva (kuva 7) herättikin Sainiossa paljon ajatuksia ja tunteita. Kuvassa saattoväki on kokoontunut metsässä avonaisen arkun ympärille. Henna seisoo aivan arkun päädyssä ja katsoo suoraan kameraan. Vanha emäntä lepää kasvot levollisina hänen edessään. Sainion mielestä tytön ilme on pelokas ja katseesta välittyy pakokauhu ja yksinäisyys. Hautajaiskuvassa on kaikkein kuluneimmat reunat – sitä on pidelty käsissä paljon.

Kun uusi isäntäpari otti ohjat käsiinsä, asema ihastellusta iltatähdestä vaihtui pikkupiikaan. Henna vahti isäntäparin lapsia, poimi marjoja ja autteli arkisissa askareissa. Vanhempana hän teki fyysistä voimaa vaativia töitä esimerkiksi navetassa ja nosteli painavia maitotonkkia. Tehdyn työn määrästä ja raskaudesta kertoo jotain se, että Hennan lähdön jälkeen taloon palkattiin renki. Myös vaatetuksella tehtiin lapsen uusi asema selväksi sekä hänelle itselleen että muille, sillä mekkojen sijaan hänet puettiin vanhoihin miesten vaatteisiin.⁷² Vanhan emännän aikuiset tyttäret sätivät siitä veljeään, uutta isäntää, ja käskivät vaatettaa tytön kunnolla.

Vakavinta oli fyysinen ja henkinen väkivalta. Fyysinen kurittaminen oli sallittua kodeissa kasvatustieteessä vuoteen 1983 saakka, jolloin se kriminalisoitiin.⁷³ Hennan kertomusten ja Sainion tulkinnan mukaan kurittamisessa oli kasvatuksen sijaan kyse pikemminkin silkasta väkivallasta. Kerran Henna oli lyöty niin, että haravanvarsi oli katkennut. Seksuaalisia hyväksikäyttöryityksiä oli ollut, mutta ne olivat onneksi jääneet vain yrityksiksi, eikä Henna ollut kokenut tulleensa hyväksikäytetyksi. Henkinen väkivalta ilmeni pieninä arkisina erontekoina, kuten huonoina vaatteina tai tiettyjen ruokien kieltämisenä. Henna sai syödä samaa ruokaa kuin kaikki muutkin, mutta herkuja hänelle ei annettu, ei edes kermaa puuroon, kuten talon muulle väelle. Eroilla korostettiin lapsen huonompaa asemaa perheessä. Sääntöjen rikkomisesta seurasi fyysistä kurittamista, vaikkakin varttuessaan lyömisen määrä väheni:

Sainio: [...] Ja sitä tosiaan siitä ruokailun rajoittamisesta niin, et esimerkiksi, hän sai kyllä siis syödäkseen siellä ja söi samaa ruokaa, mut tavallaan semmosta, että kun talon emäntä oli kerran nähnyt, että hän laittoi tilkan kermaa puuron sekaan, mitä ilmeisesti talon väki teki, niin sit siitä olis seurannut lyöntejä, mutta siinä vaiheessa hän oli jo niin iso, ettei talon isäntä tullut häntä enää lyömään. Ja sit jos oli kermakakkua tarjolla vieraille niin hänelle sitä ei koskaan annettu.⁷⁴

Huono kohtelu oli myös kunnan tai ainakin naapureiden tiedossa, sillä lapselle oli tarjottu tilaisuutta vaihtaa sijaiskotia. Omien sanojensa mukaan Henna ei kuitenkaan uskaltanut enää lähteä: "[...] muut toimittivat, että olisivat ottaneet mutta minä en uskaltanut enää lähteä muualle."⁷⁵ Lähtemisen pelkoon vaikuttivat huhupuheet huonosti kohdelluista huutolaislapsista ja siitä, että olosuhteet olisivat muuttuneet vieläkin kurjemmiksi.

Henna oli kuullut tarinan pienestä huutolaispojasta, jonka oli nähty syövän koiranruokaa koiran kanssa.

Sainio korosti haastattelussa, ettei hänen mummonsa kantanut kenellekään kaunaa eikä hän halunnut muistella sijoituskotiaan pahalla. Monen muun huutolaislapsen kohtaloon verrattuna Henna piti omaa kasvattiperhettään varsin hyvänä ja hahmotti senkin, että kurittaminen oli tuolloin tavallista.⁷⁶ Toisaalta hän ei ollut koskaan aikaisemmin kertonut lyömisestä kenellekään:

Sainio: [...] Ja sitte myöhemmin tässä haastattelussa hän kertoo, että hän ei koskaan kertonut siitä lyömisestä kenellekään: "On ihme, että en ole koskaan kellekään puhunut, että tämä isäntä minua hakkas. En sen siskollekaan kertonut. Kärsin siinä vaan. Olin kauhean arka, en uskaltanut puhua toisille mitään." Mutta sitten hän heti sanookin, että "se on se aika eletty ja oltu".⁷⁷

Henna ei ollut kertonut lyömisestä edes aviomiehelleen, jonka kanssa oli ollut naimissa 70 vuotta. Sainio pohti haastattelussa, että menneisyydestä vaikeaminen, jopa sen unohtaminen ja tulevaisuuteen keskittyminen olivat olleet mummulle yksi selviytymisen keino:

Sainio: [...] Että ei kerta kaikkiaan niin ku halunnut niitä muistella. Tai osannut. Tai oli ehkä haudannut niin syvälle, ettei niin kuin tullut mieleenkään kaivella niitä esiin ennen kuin sitten minä aloin kaivelemaan. Mutta kyllä hän sitten itsekkin ymmärsi, että niistä on tärkeä puhua, koska ei hän sitten vastentahotoisesti kuitenkaan niistä puhunut niistä asioista, kun minä häneltä kysyin. [...]

Sainio: Mut sitä hän painotti, että hän ei tunne katkeruutta sitä talon väkeä kohtaan, eikä kanna kaunaa. Että ne asiat on tapahtunu silloin, eikä hän halua muistella pahalla sitä, mitä on tapahtunut. Ja luulen myös, että se on ollut yks hänen selviytymiskeinonsa. Että on pystynyt näkemään siinä myös sen, tavallaan niin kun hyvän puolen, että hän pääsi kuitenkin melko hyvään kasvattikotiin. Että huonomminkin olisi voinut olla.⁷⁸

Lapsi saattaa jättää kaltoinkohtelun kertomatta häpeän tai sen seurauksena, että pelkää aikuisten reaktioita tai ei halua huolestuttaa vanhempiaan. Lapsena Henna ei ole uskaltanut tehdä vastarintaa kasvattikotia vastaan, koska on ehkä pelännyt esimerkiksi fyysisistä kurittamista. Ollessaan aikuis-

nen hän taas ei ole halunnut asettaa kasvattikotiaan huonoon valoon. Aikuisena hän on mahdollisesti halunnut myös suojella omia lapsiaan liialliselta tiedolta. Sekä lapsen että aikuisen näkökulmasta vaikeneminen voi siis olla keino suojella sekä itseä että lähipiiriä.⁷⁹

Vaikeneminen ei kuitenkaan estä kokemusten ylisukupolvista siirtymistä vaikkapa tunnetasolla.⁸⁰ Lapsuudenkokemuksilla on ollut kauaskantoiset seuraukset Hennan sekä hänen jälkeläistensä elämässä. Sainio pohti, että hänen mummonsa oli lapsesta saakka kokenut olevansa syntipukki. Eija Stark on tehnyt havainnon, miten aikuisena koetut huonommuuden tunteet ovat usein paikantuneet lapsuusajan köyhyyteen.⁸¹ Sainio tulkitsi vahvan syyllisyyden kokemuksen siirtyneen suvussa eteenpäin epämääräisenä tunteena: "[...] jopa minun sukupolveeni saakka kannetaan semmosta syyllisyyttä jostain, en tiedä yhtään mistä."⁸² Vasta hänen sukupolvellaan on ollut tilaa kyseenalaistaa syyllisyyden ja häpeän tunteet ja pohtia niiden juurisyitä. Yksi motiivi mummon sukutarinan selvittämällä onkin ollut näiden tunteiden periytymisen katkaisu.

Viimeisessä kuvassa (kuva 8) Henna seisoo yksin matalalla kivellä keksäisen pensasaidan edessä. Hänellä on yllään valkoinen mekko, jonka hän on saanut käytettynä ripille pääsyn kunniaksi. Mekko oli alun perin Amerikasta ja sitä oli pitänyt pienentää hentoista Henna varten. Sainio muisteli mummonsa huvittuneena kertoneen, miten pienentämisen jälkeenkin mekon rintamuksen kohdalla oli ollut pelkät tyhjät pussit. Silti mekko oli ollut tärkeä, jotain omaa. Kuva symboloi myös uudenlaista vapautta ja yhtä etappia aikuistumisen tiellä, sillä rippikoulun jälkeen Hennalla oli mahdollisuus muuttaa pois kasvatuskodista ja aloittaa itsenäinen elämä. Kului kuitenkin vielä pari vuotta ennen kuin Henna muutti omilleen.

Toisaalta kuva kantaa mukanaan yhtä kipeää muistoa rippikoulusta. Oppituntien jälkeen muut nuoret olivat menneet läheiseen kahvilaan, mutta Henna ei voinut mennä mukaan, koska hänellä ei ollut rahaa. Rahan puutteen takia hän jäi ulkopuolelle sosiaalisesta toiminnasta. Vapauden ohella valokuva ilmentää myös tytön sosiaalista yksinäisyyttä. Ulossulkemisen kokemuksilla, oli kyse sitten vieraille leivotusta kakusta tai kahvilassa käymisestä, on ollut kauaskantoiset vaikutukset Hennalle ja perheelle laajemmin:

Sainio: Niin. Mä mietin sitä, että miks se oli niin iso asia, että hän ei saanut sitä kakkua, mutta luultavasti siihen liittyy se, että kun hänet muuten niin kun otet-

Kuva 8. Hennan rippikuva. Mekko oli saatu Amerikan sukulaisilta ja oli Hennalle tärkeä. Kuva: Pii Sainion yksityinen kuvakokoelma.

tiin siihen perheenjäseneksi, niin sitten tolla tavalla tehtiin kuitenkin ero, että ei hän nyt ihan ollutkaan, kuitenkaan kuulunut. Hän olikin vähän huonompi. Eli sillä tavalla niin kun eroteltiin hänet niistä muista perheenjäsenistä, kun hän ei saanut sitä kakkua. Niin ehkä sen takia, se on niin kun symbolina sille, että hän, hän ei ihan kuitenkaan ollut sitten täys jäsen siinä perheessä ja haluttiin pitää vähän niin kun ehkä, tai hän koki, että hänet haluttiin pitää vähän niin kun ikään kuin huonompana. Ja sen takia sitten siitä asiasta tuli hänelle tärkeä. Et meillä on kyllä aina ollut sen seitsemää sorttia kahvipöydässä, kun mummo on järjestänyt sukulaisjuhlia. Ja aina juhlittiin synttärin ja kaikki että.⁸³

Katkeroitumisen sijaan Henna piti aikuisena huolen, että hänen kahvi-pöytänsä oli jokainen tervetullut. Lähimmäisilleen hän osoitti rakkautta nimenomaan teoin: pitämällä huolen siitä, että talossa oli aina tuoretta pullaa tarjolla ja lapsenlapsilla lämpimät vaatteet. Aviomiehen kuoleman jälkeen hän rakasti käydä kahviloissa ja suoda itselleen hyvää, josta oli lapsena jäänyt paitsi. Myös ulkoiset merkit vakaudesta ja vauraudesta olivat olleet Hennalle tärkeitä ja hän osteli mielellään arvokkaita lahjoja. Toisaalta fyysisen läheisyyden osoittaminen oli ollut vaikeaa, eikä Sainio muista mummonsa juuri syleilleen häntä. Toki vanhemmiten ja lastenlastenlasten kohdalla tilanne oli erilainen:

Sainio: Niin, kyllä. Mutta kysyit siitä, miten se kaltoinkohtelu näkyi niin, mä luulen, että onko se sit se kaltoinkohtelu vai onko se jonkun äidin mallin puuttuminen, et hän ei ollut kovin semmoinen, niin kuin läheinen ikään kuin. Ei semmoinen, joka olis... semmoinen äiti, hän ei ollut semmoinen äiti eikä semmoinen mummo, joka olis syleillyt paljon tai halaillut tai osoittanut sitä rakkautta niin kun läheisyyden kautta. [...] ... että vasta ihan sitten niin kun vanhemmalla iällä hän kyllä sit aina halas tullessa ja lähtiessä. Ja esimerkiksi mun lasta on aina halannut pienestä saakka. Mutta että mä en muista lapsuudesta sellaista mummoa, joka olis mua niin ku halannu että. Että hän oli sillä lailla ehkä hyvin etäinen mummona.

Syväniemi: Kyllä. Mutta sitten teoillaan osoitti sitä läheisyyttä sitten sen edestä.

Sainio: Niin, kyllä. Ja sen on ehkä ymmärtänyt vasta sitten myöhemmin vanhempana.⁸⁴

Menneisyyden kaltoinkohtelun painolastiksi Sainio mielsi syyllisyyden tunteiden lisäksi tietynlaisen pelokkuuden, arkuuden, kuuliaisuuden ja mukautumisen halun. Nämä ominaisuudet estävät kyseenalaistamasta auktoriteetteja ja toisaalta saavat pelkäämään konflikteja. Toisaalta mummon perintöä ovat myös oman tilan kunnioittaminen ja itsemääräämisoikeus, joista hän piti viimeiseen asti kiinni. Sainio kertoi pohtineensa näitä ja sukupolvien ketjua erityisesti äitiytensä kannalta; millaisia asioita hän haluaa itse välittää eteenpäin lapselleen.

Kuvat kiteyttävät Henna-mummon lapsuuden käännekohtat: perheen hajoamisen, äitien kuolemat, hyvän ja huonon kasvatuskodin sekä itsenäistymisen ja yksinäisyyden ristiriidat. Emme saa koskaan tietää, onko kuvat säilytetty tukemaan lapsuuden keskeisiä muistoja vai ovatko avainmuistot

syntyneet juuri valokuvien pohjalta. Kuvien ja muistojen narratiivit ovat jäsentäneet toinen toisiaan, kietoutuneet yhteen. Ainakin kuvat on valittu säilyttää, mikä jo kertoo niiden merkityksellisyydestä.

Haastattelujen välillä tieto valokuvista karttui, kun Sainio sai kutsun sukujuhliin Hennan puolen sukulaisilta, joihin yhteys oli jo käytännössä katkennut. Uusien sukulaisten kautta Sainio sai tietää, että ainakin kuva biologisen perheen kanssa oli todennäköisesti Hennan enon ottama, sillä hän toimi samoihin aikoihin paikkakunnalla kyläkuvaajana. Enon varhaisen kuoleman jälkeen hänen lapsensa sijoitettiin kasvateiksi perheisiin ja valokuvat unohtuivat, kunnes ne muutama vuosi sitten löydettiin kylätalon vintiltä. Kuvista tehtiin näyttely, jonne kutsuttiin myös enon jälkeläisiä. Valokuvat toivat konkreettisesti sukulaiset jälleen yhteen.⁸⁵

Kysyttäessä valokuvien merkityksestä, Sainio totesi niiden olevan hänelle vielä mysteeri. Toki hän oli iloinen, että niitä on säilynyt suvussa, sillä ne ovat ainoita esineitä, joita Henna-mummon lapsuudesta on säästynyt näihin päiviin saakka. Mummon tarina kaipaisi vielä syventymistä, jotta hän pystyisi määrittämään suhdettaan valokuvaan tarkemmin. Muistitietohaastattelut ja siihen liittyvä prosessi toimikin Sainiolle yhtenä suvun historian, omien ajatusten ja identiteetin jäsentämisen työkaluna. Haastattelu ja valokuvien katselu ovat osa henkilökohtaista muistamisen prosessia, jonka avulla haastateltava pystyy tunnistamaan ja käsittelemään ylisukupolvisia taakkasiirtymiä, kyseenalaistamaan suvun kertomuksia ja toimintatapoja ja toisaalta vaalimaan hyvinä pitämiään asioita. Lisäksi valokuvat voivat paikata tiedon katkoksia konkreettisella tasolla tuomalla sukulaiset yhteen, jopa fyysisesti samaan tilaan, jakamaan kokemuksiaan ja muistojaan jo kadonneista suvun jäsenistä.

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olen tutkinut perhetragediasta ja köyhyydestä johtuvien sijoituslapsuuskokemusten vaikutusta yksilöiden elämäntilanteeseen ja näiden kokemusten välittymistä sukupolvelta toiselle muistitiedon ja valokuvien kautta. Kahden tapaustutkimuksen avulla olen pyrkinyt avaamaan uuden näkökulman lastensuojelun historiaan ja etenkin problematisoimaan vähemmälle huomiolle jääneen huutolaisuus-ilmiön pitkäaikaisia vaikutuksia ja käsitteen muutoksia. Tutkimuksessani pohdin valokuvan

merkityksiä muistitiedon syntyprosessissa vuorovaikutustilanteessa ja osallistun siten myös valokuvan käytön metodologiseen keskusteluun niin muistitiedon kuin historian tutkimuksen kentällä. Tutkimuksessani havainnollistan, miten valokuvia voidaan käyttää osana muistitietohaastattelua ja menneisyyden kokemushistoriallista analyysia.

Analyysi rakentui kahdelle valokuvamuistitietohaastattelulle, joissa keskusteltiin haastateltavien sukulaisten sijoituslapsuudesta 1930-luvun suomalaisella maaseudulla ja katsottiin kuvia tuolta ajalta. Haastattelut osoittivat, miten muistojen liittäminen valokuvaan rakensi yhteyttä sekä henkilökohtaiseen minään että edeltäviin sukupolviin. Valokuvat antoivat mahdollisuuden tarkastella sukulaisen lapsuuden kokemustilaa, ilmeitä ja olemusta tavalla, jonka tavoittaminen muutoin ei olisi ollut mahdollista. Tämä avasi uusia muistelemisen tulkintoja, rakensi ylisukupolvisia ketjuja kokemusten välille ja mahdollisti yksilön henkisen, sisäisen matkan juuriensa äärelle. Valokuvien katselu ja niistä keskusteleminen olivat yksi keino käsitellä suvun traagista muistoa ja siitä johtuvia perimätiedon katkoksia. Se, miten nämä perimätiedon katkokset ovat jääneet vaamaan jälkipolvia, kertoo muistamisen sosiaalisesta luonteesta ja sen merkityksestä yksilön identiteetin rakentumiselle. Valokuvien katseleminen ei tehnyt katkoksia olemattomiksi, mutta loi silti yhteyttä tuodessaan kaksi eri aikatasoa esineen avulla samaan tilaan. Toisaalta Sainion tapaus osoittaa, miten valokuvat voivat konkreettisesti tuoda sukulaiset myös fyysisesti yhteen.

Valokuvat ovat itsessään esineinä tärkeitä muistojen vaalijoita. Muistot, paikat ja henkilöt kiinnittyvät kuviin ja niissä esiintyviin yksityiskohtiin, materiaalisuuteen.⁸⁶ Tästä hyvänä esimerkkinä oli Kostetin valokuvissa oleva ikkuna. Tutkijalle vaatimaton yksityiskohta ei kertonut mitään, mutta haastateltavan se palautti niin omiin lapsuusmuistoihinsa kuin isänsä kertomuksiin. Ikkuna toimi ikään kuin johtolankana useamman sukupolven jakamiin tilallisuuden ja materiaalisuuden kokemuksiin. Yhdessä muistitiedon kanssa valokuvat voivat olla aarreaitta esimerkiksi perheen tai kyläyhteisön sosiaalisiin verkostoihin ja arjen käytänteisiin. Toisaalta, kuten Freund ja Thiessen muistuttavat, valokuvien todellisuus ei ole aina yhtä elettyjen kokemusten kanssa. Yksilön kokemus tai muisto eletystä hetkestä voi olla hyvin erilainen kuin perhealbumiin tallentunut visuaalinen esitys. Valokuvat säilyttävät siis erilaisia muistoja ja eri tavalla kuin muistitieto.⁸⁷ Kuvat onnistuvat ikuistamaan myös monia sellaisia

asioita, joita ihmismieli ei huomaa tallettaa ja filosofi Heikki J. Koskisen ajatusten mukaisesti laajentavat käsitystämme menneisyyden todellisuudesta.⁸⁸ Näissä tapauksissa tutkijan valokuvasta tekemä tulkinta voi poiketa paljonkin haastateltavan tulkinnasta. Tulkintojen ristiriitaisuudet muistuttavat, miten vahvassa osassa kontekstitiedon määrä on kuvan analyysissa.⁸⁹ Haastattelun vuorovaikutustilanteen kannalta tämä tarkoittaa, että tulkinta menneisyydestä rakentuu yhdessä ja on parhaimmillaan moniääninen. Välittämisen etiikan mukaisesti tutkijan täytyy kunnioittaa haastateltavan henkilökohtaista kokemusta ja tulkintaa, vaikka olisikin siitä eri mieltä. Toisaalta haastateltava voi olla ilahtunut saadessaan tutkijalta tietoa valokuvan laajemmasta yhteiskunnallisesta kontekstista.

Valokuvien metodologisen käytön lisäksi olen tutkinut, millaisia asioita ylisukupolvinen muistitieto ja valokuvat välittivät köyhyydestä, huoltolaisuudesta ja selviytymisen kokemuksista. Haastattelut tarjoavat tietoa paitsi 1920–1930-luvun sijoituslapsuudesta niin myös siitä, millaiset asiat on koettu merkityksellisiksi muistaa ja kertoa. Sijoituslapsuuden trauma ja köyhyyden ylisukupolvinen periytyminen ovat näyttäneet jälkeläisille muun muassa puhumattomuutena, häpeän ja alemmuuden tunteina sekä saavutetun materian arvostuksena ja asioiden omistamisen tärkeytenä. Menneisyyden tapahtumien ja kokemusten selvittäminen on auttanut ymmärtämään suvun hiljaisuuksia. Muistamisen prosessille tärkeä motiivi on ollut taakkasiirtymien katkaisu. Taakkojen ohella molemmat haastateltavat pyrkivät näkemään ylisukupolvisissa siirtymissä myös hyvää. Arvokkaina he pitivät esimerkiksi kannustamista koulutautumiseen sekä myönteistä elämänasennetta, tulevaisuuteen suuntaamista ja huumoria. Molemmat kokivat tärkeiksi perimätiedon ja muistin katkoksien paikkaamisen ja suvun menneisyyden vaalimisen tulevia jälkipolvia varten.

Haastateltavien tulkintojen mukaan esimerkiksi mielikuvitus, lapsuudenusko, koulutus ja sosiaaliset verkostot ovat tukeneet heidän sukulaisten kehitystä ja selviytymistä lapsuudesta aikuisuuteen. Ennen kaikkea verkostot nousevat selviytymisen kannalta merkitykselliseksi. Hyvät suhteet biologiseen äitiin, sisaruksiin, kasvattivanhempiin ja muihin sukulaisiin ovat tukeneet lasta, luoneet turvaa ja auttaneet kestäämään vaikeita kokemuksia. Myöhemmin elämässä turvallinen ja hyvä avioliitto on voinut olla korjaava kokemus ja kantava voima. Myös lapsuudesta säilyneet valokuvat kantavat mukanaan minuudelle tärkeitä muistoja ja välittävät niitä

eteenpäin. Samalla ne ovat myös dokumentaarinen todiste siitä, että lasta on pidetty yhtenä perheenjäsenenä. Vaikka kuvatut selviytymisen kokemukset ovatkin myöhempien sukupolvien tulkintoja siitä, mitkä asiat ovat edistäneet selviytymistä, niillä on arvo itsessään, sillä huutolaislapsuuden merkitystä myöhemmille sukupolville on tutkittu vähän.

Henkilökohtaisen muistelun lisäksi osallistuminen tutkimukseen tarjosi haastateltaville väylän tarkastella sukulaisen sijoituslapsuutta suhteessa laajempaan kulttuuriseen narratiiviin huutolaisuudesta ja osallistua myös historiatulkinnan rakentamiseen. Ei ole yhdentekevää, millä termillä ihmiset itseään kutsuvat, sillä kieli luo aina todellisuutta. Tutkimuksen perusteella huutolaisuus on nimenomaan kokemuksen termi, joka kertoo 1900-luvun alun sijoituslapsuudesta yksilön kokemusmaailmasta käsin. Termin merkitys on muuttunut ajassa, ja 1920-luvulle tultaessa *huutolainen* tarkoittaa yhä harvemmin huutolaišhuutokaupalla hoidettavaksi annettua. Huutolaisuus on silti toiminut sijoituslapsuuden kulttuurisena kehyskertomuksena, jonka avulla oma tarina on jäsentynyt kerrottavaan muotoon.⁹⁰ Usein nimitystä on käytetty kuvastamaan sijoituslapsuutta, johon on liittynyt henkistä tai fyysistä väkivaltaa. Poikkeavaa on, että termiä on käytetty myös positiivisten sijoituslapsuuskokemusten yhteydessä. Tutkimusprosessi on osoittanut, että moni identifioituu edelleen huutolaisen jälkeläiseksi ja se halutaan myös tuoda esiin. Huutolaisuuden narratiiviin liittyy vahvasti kokemus vaikeasta lapsuudesta selviytymisestä, mikä koetaan nykypäivänä merkitykselliseksi muistaa. Ilmiön hahmottaminen vaatisi kuitenkin laajempaa tutkimusta, ja tämä artikkeli olkoon avaus huutolaisuuden historian ja sen merkitysten laajempaan tutkimukseen.

Haastateltavien sukutarinat ja niiden mukana kulkevat muistot, tunteet ja kokemukset ovat arvokkaita ja tarjoavat vertaistukea monelle samankaltaisen menneisyyden kanssa painivalle ja toisaalta muistuttavat myös suvussa kulkeneista selviytymisen keinoista. Yhdessä valokuvien kanssa kerrottu muistitieto avaa köyhyyden vaikutuksista monenlaisia aikatasoja ja tekee näkyväksi myös edesmenneiden sukulaisten lapsuuden ajan olosuhteita.

Maria Syväniemi on Turun yliopiston Suomen historian oppiaineen väitöskirjatutkija. Hän on tutkimuksessaan perehtynyt 1920–1930-luvun maalaislapsuuden köyhyyskokemuksiin ja -muistoihin ja erityisesti perheisiin sijoitettujen lasten kohtaloihin.

Viitteet

- 1 Juhani Kostet, sähköpostitiedonanto 14.9.2023.
- 2 Ks. esim. Simola 2021, 267–268; Syväniemi 2024a, 125. Ruotsissa lasten sijoitusta yksityisperheisiin on tutkinut laajasti Johanna Sköld 2006.
- 3 Piia Sainio, ”Selviytyjän sukua. Vanha taulu museossa nosti pintaan isoäidin henkisen perinnön”, *Anna-lehti* 20.12.2023 (s. 29–31).
- 4 Pulma 1987, 25–31, 65–70; Jaakkola ym. 1994, 49–50, 63–66; Engberg 2004, 431–457; Harrikari 2019, 187–190. Elätehoidon ja lastensuojelun käsitteistä ks. esim. Malinen, Hytönen & Oksanen 2017, 84–85, 88, 93.
- 5 Halmekoski 2011, 18; Hyttinen, Suvi: ”Erkki Anttila myytiin 6-vuotiaana huutolaiseksi – lapsuus oli juoksemista työstä toiseen”, *Haapavesi-lehti* 18.9.2018, <https://www.haapavesi-lehti.fi/uutinen/549007> (luettu 11.11.2021).
- 6 Myös Halmekoski 2011, 12–14; Hytönen ym. 2016, 55.
- 7 Huutolaisuudesta Eenilä 1971, Rahikainen 2002, Nurmi 2003; Tuomaala 2008; Götling & Lind 2019; Jokela 2022. Tietokirjallisuudessa Halmekoski 2011. Kaukokirjallisuudessa ja omaelämäkertakirjallisuudessa aihe on ollut suosittu 1800-luvun lopulta alkaen: ks. esim. Hahnsson 1887; Verronen 1974; Alastalo 1987; Päätalo 1972–1998; Rummukainen 2002; Nikkilä 2004; Vesterbacka 2017; Räsänen ja Tarvainen 2019; Meriläinen, 2020; Mielonen 2024.
- 8 Esim. Pulma 1987; Malinen, Hytönen & Oksanen 2017; Harrikari 2019; Pulkkinen & Virtanen 2025.
- 9 Esim. Leiwo & Elhaimer: ”Huutolaishuutokaupassa lapsi annettiin sille, joka halvimmalla otti – Jaana Jokisen mummosta maksettiin viisi markkaa”, *Yle* 9.5.2024, <https://yle.fi/a/74-20087832> (luettu 2.10.2025).
- 10 Hannikainen & Heikkinen 2024, 96–120.
- 11 Urponen 1994, 192–196; Virkkunen 2010, 11–12, 74–113, 184–186; Häkkinen 2022, 327–354.
- 12 Pulma 1987, 73–74; Syväniemi 2024a, 120.
- 13 Pulma 1987, 144–160.
- 14 Ks. esim. Latvala 2001.
- 15 Valokuvista muistitietohaastattelussa esim. Vanha-Similä 2017, 59–65; Vanha-Similä 2018; Vanha-Similä 2025.
- 16 Keruuaineistosta tarkemmin: Syväniemi 2024a; Syväniemi 2026.
- 17 Reichgelt 2024, 191; Syväniemi 2023, 245. Esimerkiksi *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen* -teoksessa valokuvaa lähteenä käsitellään noin 2 sivun verran: Jouhki ym. 2022. Lapsista laajemmin visuaalisissa esityksissä ja suomalaisessa kuvataiteessa Rönkkö 1988. Kasvatustieteessä Ylitapio-Mäntylä 2014, 170–198.
- 18 Ulkuniemi 2005, 102–108; Mäkiranta 2008, 42; Frigård 197–269.
- 19 Reichgelt 2024, 192–193, 205–206.
- 20 Syväniemi 2023, 253–254; Syväniemi 2024, 112.
- 21 Autti 2010, 281–305; Pöysä 2015, 30–37; Seppä 2016, 281–298; Hammar & Holmberg 2017, 442–443, 445–446.
- 22 Syväniemi 2024a.
- 23 Koskinen 2014, 151. Vrt. Sontag 1977, 15, 70.

- 24 Heimo, Juvonen & Kurvinen 2021.
- 25 Heimo, Juvonen & Kurvinen 2021, 28–30.
- 26 Pesonen 2024, 71; Ikonen 2017, 272–273.
- 27 Abrams 2010, 16.
- 28 Vrt. Heimo, Juvonen & Kurvinen 2021, 30; Pesonen 2024, 70.
- 29 Sain Kostetilta alun perin viisi kuvaa, mutta artikkeliin valikoituivat mukaan vain ne, joissa on Arvo. Ulkopuolelle jäivät hänen vanhempiansa hääkuva sekä kuva äidistä perheen kuopuksen, naapurin emännän ja tämän pojan kanssa.
- 30 Sinisalo 1981; Hirsch 1997; Ulkuniemi 2005; Ijäs 2009; Männistö-Funk 2010.
- 31 Sinisalo 1981, 13–42; Sinisalo 1994, 25–36; Männistö-Funk 2014, 57–58.
- 32 Mäkiranta 2008, 24–25.
- 33 Hakupalvelu Finna.fi. Vuosien 1900–1936 rajauksella Finnasta löytyy kuvia sanalla ”lapsi” yli 25 000. Kasvatilapsi-sanalla löytyy perhepotetteja enimmäkseen ylemmästä keskiluokasta ja heidän kasvatilapsistaan. Kuvat sijoituslapsista koskevat erilaisiin laitoksiin, kuten lastenkoteihin tai koulukoteihin sijoitettuja lapsia. Ks. esim. Riutulan lastenkodin kuvat. Toki tulos herättää myös kysymyksen siitä, kenen valokuvat ylipäänsä päätyvät kokoelmiin ja digitoitaviksi. Hakuaika 15.8.2025. Ks. myös Syväniemi 2023.
- 34 Valokuva on kansatieteilijä Tyyni Vahterin otos vaatteita silittävästä Elli Mutasesta, jonka touhuja huutolaislapsi Aatu Karjalainen seuraa. Kuvatunniste KK2121:59, Kansatieteen kuvakokoelma, Museovirasto.
- 35 Esim. Benjamin 1972 (1989) 139–173; Barthes 1980; Elo 2005, 8–10, 18, 187–209; Seppänen 2014.
- 36 Vahtikari, Männistö-Funk & Laine 2022, 245–248. Vahtikari 2024, 134–137, 141.
- 37 Rechgelt 2024, 192.
- 38 Syrjälä ym. 2006, 181–202. Yhteisestä tiedonrakentamisesta käytetään myös käsitettä yhteinen tekijyys: Pesonen 2024, 31–34, 97–101, 108–109, 251–287.
- 39 Freund & Thiessen 2011, 29, 40–41.
- 40 Vrt. Peltonen 1996, 22; Seppä 2016, 281–298.
- 41 Haastattelu, Juhani Kostet 7.5.2025.
- 42 Eenilä 1971, 38–48.
- 43 Haastattelu, Juhani Kostet 7.5.2025.
- 44 Haastattelu, Juhani Kostet 7.5.2025.
- 45 Haastattelu, Juhani Kostet 7.5.2025.
- 46 Koskinen-Koivisto & Hytönen 2022, 150.
- 47 Haastattelu, Juhani Kostet 7.5.2025.
- 48 Freund & Thiessen 2011, 30–31, 36–41.
- 49 Haastattelu, Juhani Kostet 7.5.2025.
- 50 Haastattelu, Juhani Kostet 7.5.2025.
- 51 Vanha-Similä 2018. Luettu 30.9.2025.
- 52 Vahtikari, Männistö-Funk & Laine 2022, 237–238, 247–248.
- 53 Vahtikari 2024, 134–135, 141, 147.
- 54 Vanha-Similä 2025, 189.
- 55 Tarkat kysymykset: Miten sukulaista kohdeltiin sijoitusperheissä? Oliko hänellä niistä hyviä tai huonoja muistoja? Millaisia ne olivat? Millä termillä sukulainen kutsui itseään?

- 56 *Sosiaalihuollon perinnekeruu* 1985, SKS.
- 57 Haastateltava painottanut sanaa, minkä takia se on litteraatiossa alleviivattu.
- 58 Haastattelu, Juhani Kostet 7.5.2025.
- 59 Stark 2011, 335. Ks. myös Häkkinen 2022, 338–339.
- 60 Vehkalahti & Jouhki 2022, 378–379. Laajemmin huumorin merkityksistä muistitietoaaineiston valossa: Naarminen 2018.
- 61 Haastattelu, Juhani Kostet 7.5.2025.
- 62 Siim 2016, 78.
- 63 Esim. Savolainen & Taavetti (toim.) 2022.
- 64 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 65 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 66 Vrt. Syväniemi 2024b.
- 67 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 68 Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019, 26; Dodd 2023, 55.
- 69 Siim 2016, 80.
- 70 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 71 Syväniemi 2024, 128.
- 72 Vaatetuksen merkityksestä erontekoina mm. Virkkunen 2010, 91–95, 101–104; Syväniemi 2023, 246, 252–253.
- 73 Malinen, Hytönen & Oksanen 2017, 93.
- 74 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 75 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 76 Aukia 2010, 204–227.
- 77 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 78 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 79 Vrt. Koskinen-Koivisto & Hytönen 2022, 148–151; Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2019.
- 80 Siim 2016, 80.
- 81 Stark 2011, 24, 322, 359.
- 82 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 83 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 84 Haastattelu, Piia Sainio 30.5.2025.
- 85 Haastattelu, Piia Sainio 19.8.2025; Piia Sainio, sähköpostitiedonanto 13.10.2025.
- 86 Männistö-Funk, 2010, 262–263.
- 87 Freund & Thiessen 2011, 30–31, 36–41.
- 88 Koskinen 2014, 151.
- 89 Vrt. Autti 2010, 282.
- 90 Vrt. Stark 2011.

Aineistot

Juhani Kostet

Muistitietohaastattelu, 7.5.2025. Haastattelija Maria Syväniemi. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Sähköpostikirjeenvaihto 14.9.2023–19.12.2025. Aineisto kirjoittajan hallussa.
Piia Sainio
Muistitietohaastattelut, 30.5.2025 ja 19.8.2025. Haastattelija Mari Syväniemi.
Aineisto kirjoittajan hallussa.
Valokuvat, Piia Sainion ja Juhani Kostetin yksityiset kuvakokoelmat.
SKS:n arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA). *Sosiaalihuollon perinnekertuu* 1985 (Sosiaalihuolto, lyhenne SOPE).

Kaunokirjallisuus

Alastalo, Lytyi. *Erään huutolaistytön tarina*. Kotka: L. Alastalo, 1987.
Hahnsson, Theodolinda. *Huutolaiset*. Porvoo: WSOY, 1887. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00000489>
Meriläinen, Heikki. *Huutolaistyttö*. Copenhagen: SAGA Egmont, 2020.
Mielonen, Markku. *Huutolaispoika*. Helsinki: BoD – Books on Demand GmbH, 2024.
Nikkilä, Antti. *Huutolainen*. Loimaa: Ooli Oy, 2004.
Päätalo, Kalle. *Iijoki-sarja*. Helsinki: Gummerus, 1971–1998.
Rummukainen, Otto. *Huutolaispoika*. Tohmajärvi: O. Rummukainen, 2002.
Räsänen, Eila Maria ja Seija Maria Tarvainen. *Vaikeuksien kautta voittoon: torpantytön tarina huutolaisuudesta, siirtolaisuudesta Australiassa ja elämästä Suomessa*. Helsinki: BoD – Books On Demand, 2019.
Verronen, Vilho. *Huutolaispoika*. Helsinki: Otava, 1974.
Vesterbacka, Kirsti. *Hiljainen kuin vesi ja matala kuin ruoho. Huutolaistytön selviytymistarina*. Warelia, 2017.

Tutkimuskirjallisuus

Abrams, Lynn. *Oral History Theory*. New York: Routledge, 2010.
Aukia, Markku. *Lapset olkoot ihmisiksi. Suomen talonpoikaiskotien hiljainen kasvatus*. Turku: Turun yliopisto, 2010.
Autti, Mervi. "Valokuvat mikrohistoriallisen tutkimuksen lähteinä. Katseita ja yksityiskohtia – näkymättömän tavoittelua." Teoksessa *Kulttuurihistoriallinen katse*, toimittaneet Heli Rantala & Sakari Ollitervo, 281–305. *Cultural History – Kulttuurihistoria* 8. Turku: Turun yliopisto, 2010.
Barthes, Roland. *La chambre Claire – note sur la photographie*. Pariisi: Gallimard, 1980. (Suomennos: Valoisa huone. Suom. Martti Lintunen, Esa Sironen ja Leevi Lehto. Suomen valokuvataiteen säätiö, Helsinki 1985.)
Benjamin, Walter. *Gesammelte Schriften*. Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 1972. (Suomennos: Messiaanisen sirpaleita. Kirjoituksia kielestä, historiasta ja pelastuksesta. Toimittaneet Markku Koski, Keijo Rahkonen ja Esa Sironen. Suomentanut Raija Sironen. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto, Tutkijaliitto, 1989).
Dodd, Lindsey. *Feeling Memory. Remembering Wartime Childhoods in France*. The Columbia Oral History Series, 2023.
Elo, Mika. *Valokuvan medium*. Helsinki: Tutkijaliitto, 2005.

- Engberg, Elisabeth. "Boarded out by action: poor children and their families in nineteenth-century northern Sweden." *Continuity and Change* 19, no. 3 (2004): 431–457.
- Freund, Alexander, and Angela Thiessen. "Mary Brockmeyers's wedding picture: Exploring the intersection of photographs and oral history interviews." In *Oral History and Photography*, edited by Alexander Freund and Alistair Thomson, 27–44. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Frigård, Johanna. *Alastomuuden oikeutus. Julkistettujen alastonvalokuvien moderneja ideoita Suomessa 1900–1940*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008.
- Götlind, Anna, och Lind, Rolf. *Spår av ett liv. En berättelse om sockenbarnet August Theodor och hans samtid*. Stockholms stads monografiserie 263, 2019.
- Halmekoski, Jouko. *Orjamarkkinat: huutolaislasten kohtaloita Suomessa*. Helsinki: Ajatus kirjat, 2011.
- Hammar, Annasara, och Linn Holmberg. "Varför mikrohistoria? Om teckentydningens dragningskraft och historievetenskaplig transparens." *Historisk Tidskrift* 137, no. 3 (2017): 437–447.
- Hannikainen, Matti, ja Sakari Heikkinen. "Pula-aika. 1930-lama Suomessa." Teoksessa *Ankarat ajat. Suomalaisten talouskriisien pitkä historia*, toimittaneet Jari Eloranta ja Roope Uusitalo, 108–137. Helsinki: Gaudeamus, 2024.
- Harrikari, Timo. *Lastensuojelun historia: tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista*. Tampere: Vastapaino, 2019.
- Heimo, Anne, Tuula Juvonen, ja Heidi Kurvinen. *Opas muistitietohaastattelun tekemiseen*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2021.
- Hirsch, Marianne. *Family Frames. Photography, narrative and postmemory*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press, 1997.
- Hytönen, Kirsi-Maria, Antti Malinen, Paula Salenius, Janne Haikari, Pirjo Markkola, Marjo Kuronen, ja Johanna Koivisto. *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Raportteja ja muistioita 2016:22. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 2016.
- Häkkinen, Antti. "Paikka, muisti ja elämä. Muistitiedon käyttö historiantutkimuksessa." Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti, 327–354. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Ijäs, Minna. "Esittää ja esittäytyä. Ihmisiä valokuvamuotokuvissa 1920-luvulla." Teoksessa *Välissä. Valokuvat ymmärtämisen välineinä*, toimittaneet Taina Erävaara ja Ilona Tanskanen, 88–118. Turku: Valokuvakeskus Peri, 2009.
- Ikonen, Hanna-Mari. "Puhelinhaastattelu." Teoksessa *Tutkimushaastattelun käsikirja*, toimittaneet Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander ja Johanna Ruusuvaara, 270–284. Tampere: Vastapaino, 2017.
- Jokela, Jenni. "*Köyhänkin lapsi on ihminen*": *Huutolaislapsen tappo ja lastensuojelun synty 1930-luvun Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto, 2022.
- Jouhki, Essi, Johanna Sitomaniemi-San, Tiina Kuokkanen, Sanna Lipkin, ja Kaisa Vehkalahti. *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen: Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*. Historiallisia Tutkimuksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.

- Koskinen, Heikki J. "Valokuva, muisti ja ontologia." Teoksessa *Muisti*, toimittaneet Jani Hakkarainen, Mirja Hartimo ja Jaana Virta, 149–256. Acta Philosophica Tamperensia vol. 6. Tampere: Tampere University Press, 2014.
- Koskinen-Koivisto, Eerika, ja Kirsi-Maria Hytönen. "Kerrostuneet tulkinnat. Vaikeat lapsuusmuistot muistitietohaastattelussa." Teoksessa *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen: Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*, toimittaneet Essi Jouhki, Johanna Sitomaniemi-San, Tiina Kuokkanen, Sanna Lipkin ja Kaisa Vehkalahti, 137–161. Historiallisia Tutkimuksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Latvala, Pauliina (toim.). *Suvun suuri kertomus: muistitietoa itsenäisen Suomen vaiheista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2001.
- Malinen, Antti, Kirsi-Maria Hytönen, ja Johanna Oksanen. "Lastensuojelun hallinnosta sen tekijöiden, kohteiden ja kokemusten historiaan." *Kasvatus & Aika* 11, no. 1 (2017): 84–100.
- Mäkiranta, Mari. *Kerrotut kuvat. Omaelämäkerralliset valokuvat yksilön, yhteisön ja kulttuurin kohtaamispaikkoina*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2008.
- Männistö-Funk, Tiina. *Itse tehty moderni. Gramofoni, polkupyörä ja valokuvaus suomalaisten elämässä 1880-luvulta 1940-luvulle*. Turku: Annales Universitatis Turkuensis, 2014.
- Männistö-Funk, Tiina. "Monien käytäntöjen "kovat kuvat". Käyntikorttikuvat suomalaisissa maaseutukodeissa 1900-luvun alussa." Teoksessa *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*, toimittaneet Maija Mäkikalli ja Riitta Laitinen, 249–278. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010.
- Naarminen, Niina. *Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä*. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura ry, 2018.
- Nurmi, Terhi. *Elämää huutolaisina. Elämäkerrallinen tutkimus kahden huutolaislapsen elämästä*. Turku: Turun yliopisto, 2003.
- Peltonen, Ulla-Maija. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen musitelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1996.
- Pesonen, Pete. *Tehdastyöläisten firabelitöiden muistitietohistoria*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2024.
- Pulkkinen, Pauliina, ja Leena Virtanen. *Niin pitkä on matka. Adoptiot Suomessa huutolaislapsista nykypäivään*. Jyväskylä: Atena, 2025.
- Pulma, Panu. "Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen." Teoksessa *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 1987.
- Pöysä, Jyrki. *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Kultaneito XVII. Helsinki: Suomen Kansatietouden Tutkijain Seura, 2015.
- Rahikainen, Marjatta. "Compulsory Child Labour: Parish Paupers as Indentured Servants in Finland, c. 1810–1920." *Rural History* 13, no. 2 (2002): 163–178.
- Reichgelt, Marleen. School Subjects. "Photography as Source on Children's Lives in the History of Colonial Boarding Schools." *History of Education* 53, no. 1 (2024): 189–211. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2023.2223512>
- Rönkkö, Pekka (toim.). *Lapsuuden kuvat. Lapsi Suomen kuvataiteessa*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 1988.

- Savolainen, Ulla, ja Riikka Taavetti. *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Seppä, Maaru. Kyselyaineisto opinnäytetyön aineistona. Kyselyvastauksista tutkimusaineistoksi ja tulkinnaksi. Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Anna-Maria Åström, 281–298. Helsinki: Ethnos, 2016.
- Seppänen, Janne. *Levoton valokuva*. Tampere: Vastapaino, 2014.
- Siim, Pihla Maria. "Family Stories Untold. Doing Family through Practices of Silence." *Ethnologia Europaea* 46, no. 2 (2016): 74–88. <https://doi.org/10.16995/ee.1241>
- Simola, Jenni. Haureellisia naisia vai tavallisia työläisiä? Irtolaisina 1908–1915 tuomittujen helsinkiläisnaisten kategorisointi ja vastapuhe. Teoksessa *Työväki ja seksi. Aatteet, normit ja kokemukset*, toimittaneet Matias Kaihovirta ja Tiina Lintunen, 257–286. Väki Voimakas no 34. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2021.
- Sinisalo, Hannu. *Kolme artikkelia valokuvasta*. Kansanperinteen laitos, julkaisu 18. Tampere: Tampereen yliopisto, 1994.
- Sinisalo, Hannu. *Ihmisen ja työn kuvia. Valokuvia 1920–1930-luvun kansanelämästä*. Kuopio: Kimy Kustannus Oy, 1981.
- Sköld, Johanna. *Fosterbarnindustri eller människokärlek. Barn, familjer och utackorderingsbyrå i Stockholm 1890–1925*. Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Department of Economic History. 2006.
- Sontag, Susan. *On photography*. Harmondsworth: Penguin books, 1977.
- Stark, Eija. *Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuudesta suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011.
- Syrjälä, Leena, Eila Estola, Minna Uitto, ja Saara-Leena Kaunisto. "Kertomuksen tutkijan eettisiä haasteita." Teoksessa *Etiikkaa ihmistieteille*, toimittaneet Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali, 181–202. Tietolipas 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Syväniemi, Maria. Raitapaitojen jäljillä – valokuvat johtolankana köyhyyden ja lapsuuden hiljaiseen historiaan", *Historiallinen Aikakauskirja* 121, no. 3 (2023): 243–255. <https://doi.org/10.54331/haik.121677>
- Syväniemi, Maria. "Sanattomat tunteet: Itku avainmuistona 1920–1930-luvun lapsuuden kipeisiin köyhyykokemuksiin." *Elore* 31, no. 2 (2024a): 121–146. <https://doi.org/10.30666/elore.147048>
- Syväniemi, Maria. "Savenvalaja Wilhelm Konrad Helinin elämä." Blogi-kirjoitus. *Lastuja Suomen historiasta -blogi*. 2024b. <https://blogit.utu.fi/suomenhistoria/savenvalaja-wilhelm-konrad-helinin-elama/>
- Syväniemi, Maria. "Kerjuuta, koulua ja jauholappuja – lapsuuskokemuksia saadusta ja annetusta köyhäinavusta." Teoksessa *Ryysyläisyydestä osattomuuteen. Köyhyyks lasten ja nuorten kertomana 1800-luvulta nykypäivään*, toimittaneet Anna-Maria Isola, Johanna Kallio, Antti Malinen ja Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki: Gaudeamus, 2026 (tulossa).
- Tuomaala, Ritva. "Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niin kö keskustelemhan näistä asioista." *Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja*

- partisaanien uhrien elämäkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista.* Turku: Turun yliopisto, 2008.
- Ulkuniemi, Seija. Valotetut elämät. Perhevalokuvan lajityyppiä pohtivat tilateokset dialogissa katsojien kanssa. Rovaniemi: Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 36, Lapin yliopisto, 2005.
- Vahtikari, Tanja. "Valokuvaus kaupunkitilan merkitysten rakentajana – Aukusti Tuhkan valokuvien Viipuri jatkosodan aikana ja 1950-luvun alussa." *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 25 (2024): 134–157. <https://doi.org/10.47564/vskst.145386>
- Vanha-Similä, Maria. "Valokuvat tehdasyhteisötutkimuksessa." *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat* 18, no. 4 (2018). <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108903/63895>
- Vanha-Similä, Maria. *Yhtiöön, yhtiöön! Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla.* Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys, 2017.
- Vanha-Similä, Maria. "Paikka, perhe ja ylisukupolvisuus. Maaseutusuhde kiteytyy valokuvakerronnassa." Teoksessa *Monikerroksinen maaseutu. Arki, muistot ja mielikuvat*, toimittaneet Ville Pöysä, Helena Ristaniemi, Lauri Julkunen ja Kaisa Vehkalahti, 183–204. Helsinki: Gaudeamus, 2025.
- Vehkalahti, Kaisa, ja Essi Jouhki. Lapsuuden ja nuoruuden historian näkökulmia muistitietotutkimukseen. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti, 266–291. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2022.
- Virkkunen, Gia. "Köyhyydestä ei puhuttu, sitä vaan elettiin." *Köyhyyden kokemus ja selviytyminen 1930-luvun pulan oloissa Suomen maaseudulla.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2010.
- Ylitapio-Mäntylä, Outi. "Valokuvallisia paikkatarinoita lapsuudesta." Teoksessa *Paikka ja kasvatus*, toimittaneet Eeva-Kaisa Hyry-Beihammer, Mirja Hiltunen ja Eila Estola, 170–198. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2014.

Sanomalehtiaineisto

- Hanne Leiwo, Anne Elhaimer. "Huutolaishuutokaupassa lapsi annettiin sille, joka halvimmalla otti – Jaana Jokisen mummosta maksettiin viisi markkaa", Yle 9.5.2024, <https://yle.fi/a/74-20087832>, (luettu 2.10.2025).
- Sainio, Piia. "Selviytyjän sukua. Vanha taulu museossa nosti pintaan isoäidin henkisen perinnön", *Anna-lehti* 20.12.2023.
- Hyttinen, Suvi. "Erkki Anttila myytiin 6-vuotiaana huutolaiseksi – lapsuus oli juoksemista työstä toiseen", *Haapavesi-lehti* 18.9.2018, <https://www.haapavesi-lehti.fi/uutinen/549007>, (luettu 11.11.2021).